

GÖÇ ALANINDA AB’NİN DIŞ POLİTİKASININ NORMATİF GÜÇ AB KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

Arda OZANSOY¹

Giriş

Avrupa Birliği’nin (AB) dış politikasının tanımlanmasında sıklıkla kullanılan normatif güç AB söylemi, AB’nin dış politikasının Vestfalya temelli geleneksel anlayışın ötesine geçtiği ve belli normlar üzerine inşa edildiği tezlerine dayanmaktadır. Normatif güç AB söylemi, diğer aktörlerden farklı olarak AB’nin dış politikasını demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi normlara dayandırdığını savunmaktadır.

AB üyesi devletler bilhassa 1990’lardan itibaren Avrupa’ya yönelik göç hareketlerine ilişkin ortak bir politikanın üye devletlerin ayrı ayrı politikalar oluşturmasından daha etkili olacağına karar vermişlerdir. AB’nin dış politikasının unsurlarından biri haline gelen göçün yönetimi konusunda AB’nin temel yaklaşımının, düzensiz göçmenlerin kaynak veya transit ülkelere geri gönderilmesi olduğu görülmektedir. Bu çerçevede AB, üçüncü ülkelerle göçün yönetimi konusunda geri kabul anlaşmaları imzalamaya başlamıştır. Ayrıca AB üyesi devletler, güvenli ülke hükümleri ile düzensiz göçmenlerin kaynak ya da transit ülkelere geri gönderilmesini hızlandırmayı hedeflemiştir. Bu politikaların ortak noktası, dışsallaştırma olarak da bilinen AB’nin göçün yarattığı külfeti üçüncü ülkelere aktarmaya çalışmasıdır. Çeşitli çevreler, AB’nin bu tutumunu 1951 Cenevre Sözleşmesi ve diğer ilgili uluslararası mevzuat temelinde oluşan uluslararası göç hukukuna uymadığı ve

¹ Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Programı Öğrencisi.

ilgili kişilerin insan haklarının ihlal edilmesine neden olduğu iddiasıyla eleştirmişlerdir.

Yukarıda belirtilen tarihsel süreç ve esaslarla gelişen AB'nin dışsallaştırma politikası, AB'nin dış politikasının incelenmesi açısından uygun ampirik bir zemin teşkil etmektedir. Bu çalışmanın amacı, normatif güç AB söyleminin AB'nin dış politikasına ilişkin tespitlerini dışsallaştırma politikaları bağlamında değerlendirmektir. Bu çerçevede dışsallaştırma politikaları; Ukrayna, Türkiye ve Pakistan örneklerinden yararlanılarak incelenecektir. Bu ülkelerin seçilmesinin nedeni, AB'yle olan değişik yoğunluktaki ilişkileridir. Türkiye AB'yle tam üyelik müzakerelerini yürüten bir ülke iken Ukrayna ise AB'nin komşuluk politikasında önemli bir yere sahiptir. Pakistan ise AB'yle sadece ortaklık ilişkisi içindedir. Bu değişik ülke örneklerinden hareketle AB'nin normatif gücünün nasıl uygulandığı irdelenecektir.

Makalenin ilk bölümünde normatif güç AB söylemi incelenecektir. Bu söylemin ana unsurları ele alındıktan sonra, normatif güç AB söylemine hakim anlatıdan farklı bir şekilde yaklaşanlar ve normatif güç AB söylemini eleştirenler değerlendirilecektir. İkinci bölümde ise AB'nin göçün yönetiminde oynadığı rol incelenecek, dışsallaştırma politikası irdelenecek ve ülke örnekleri yoluyla dışsallaştırma politikalarının uygulanışı analiz edilecektir. Makalenin son bölümünde ise, normatif güç AB söylemi ve AB'nin politikaları arasındaki ilişkiye dikkat çekildikten sonra söz konusu söylemin AB'nin politikalarını meşrulaştırıcı etkisinin altı çizilecektir. AB'nin demokrasi ve insan hakları gibi normların yayılmasını sadece diğer ülkelere örnek teşkil ederek sağladığını savunan normatif güç AB söylemi, AB'nin dışsallaştırma politikasını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Birinci olarak, AB'nin göç alanındaki faaliyetleri mevcut uluslararası korumaya ihtiyacı bulunan kişilere ilişkin normlar için olumlu değil olumsuz etki yaratmaktadır. AB'nin dışsallaştırma politikası incelendiğinde, AB'nin benimsediği normun göçten dolayı oluşan külfetin üçüncü ülkelere aktarılması olduğu görülmüştür. Bu durum gerek uluslararası göç hukukunun uygulanması gerek uluslararası koruma ihtiyacı bulunan kişiler için olumsuz sonuçlar doğurmuştur. İkinci olarak, AB örnek olma yoluyla değil, teşvikler vasıtasıyla üçüncü ülkelerle ilişkisini tesis etmektedir. Üçüncü olarak, normatif güç AB söylemi, AB üye devletlerinin AB'nin politikalarına olan yaklaşım farklılıklarını göz ardı ederek AB'ye dış politika alanında sahip olmadığı bir bütünlük atfetmektedir. Bu tespitlerden hareketle, normatif güç kavramının AB'nin politikalarını onaylayıcı ve meşrulaştırıcı rolünün sorunsallaştırılması gerektiği savunulacaktır.

Normatif Güç AB Söylemi²

AB'nin dış politikasının tanımlanmasında sıklıkla kullanılan normatif güç kavramı, mevcut uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının AB'nin kendine özgü yapısını anlamakta yetersiz kaldığı, AB'nin geleneksel uluslararası ilişkiler aktörlerinden farklı olduğu ve AB'nin dış politikasını belli norm ve değerler üzerinden inşa ettiği anlayışlarına dayanmaktadır. Bu bölümde, normatif güç AB söyleminin ana unsurları ele alındıktan sonra söz konusu söyleme yönelik farklı yaklaşımlar ve eleştiriler değerlendirilecektir.

Normatif Güç AB Söyleminin Ana Unsurları

AB'nin dış politikasının tanımlanması gerek siyasetçiler gerek akademisyenler arasında kapsamlı tartışmalara neden olmuştur. AB'nin dış politikasını tanımlamakta, “uygar güç”, “normatif güç”³, “sessiz süper güç”⁴, “etik süper güç”⁵, “post-modern güç”⁶ ve “garip süper güç”⁷ kavramları kullanılmıştır. Bu kavramların iki ortak noktası olduğu görülmektedir. Birinci olarak, uluslararası ilişkiler alanında kullanılan büyük güç, süper güç geleneksel ve Vestfalya temelli güç kavramlarıyla AB'nin isabetli bir şekilde incelenemeyeceği belirtilmekte ve AB'nin sıradan ulus devletlerin değerlendirildiği şekilde ele alnamayacağına altı çizilmektedir. İkinci olarak, AB'nin dış politikasında değer ve normların merkezi bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Özetle, AB'nin uluslararası ilişkilerde emsalsiz bir aktör olduğunun altı çizildikten sonra dış politikasının diğer uluslararası aktörlerden farklı olarak değer ve normlara dayandığı ifade edilmektedir.

AB'nin dış politikasının idealist ve normatif gerekçelerle oluşturulduğu savı AB'nin kuruluşunda da dile getirilmiştir. Avrupa Topluluğu'nun kurucularından Jean Monnet Avrupa Topluluğu'nun 19.yüzyıldaki devlet felsefesinin neden olduğu uyuşmazlıkların bir daha tekrarlanmaması için kurulduğunu ve Avrupa Topluluğu'nun 19.yüzyıl devletlerine benzemediğini kaydetmiştir.⁸ Bu farklılığın temel noktası, AB'nin kayda değer bir askeri kuvvete sahip olmamasıdır. AB'nin askeri kaynaklara sahip olmadığı için

² Bu kısımdaki değerlendirmelerde, 2010 yılında hazırladığım “Critical Examination of ‘Force for Good’ Europe Approaches and Their Political Implications” başlıklı yüksek lisans tezinden istifade ettim.

³ Manners, “The Normative Power of the European Union in a Globalised World”.

⁴ Moravcsik, “Europe: The quiet superpower”.

⁵ Aggestam, “Introduction: Ethical power Europe?”

⁶ McCormick, *The European superpower*.

⁷ Buchan, *Europe : the strange superpower*.

⁸ Monnet, “A Ferment of Change”, 63.

geleneksel büyük güç olarak tanımlanmasının da mümkün olmadığı ifade edilmektedir.⁹

AB'nin dış politikasında askeri ve sivil unsurlarının rolüne ilişkin tartışma Soğuk Savaş'tan sonra daha da görünür hale gelmiştir. Hanns W. Maull, Soğuk Savaş'ın sonunda yapısal bir değişimin olduğuna işaret ederek askeri gücün yerini, yumuşak ve ikna etme gücünün aldığını belirtmiştir.¹⁰ Adı geçen yazar, uygar güç¹¹ kavramının ana unsurlarının uluslararası ilişkilerin temel dinamiklerinden birinin iş birliği olduğu anlayışını benimsemek, ekonomik dış politika araçlarına öncelik vermek, sadece diğer uluslararası ilişkiler araçlarını korumak için askeri araçlara başvurmak ve uluslararası ilişkilerin yönetimi için uluslar üstü kurumlar tesis etme isteği olduğunu dile getirmiştir.¹²

AB'nin dış politikasının askeri boyutunun gelişmesi, bazı yazarlar tarafından eleştirilmiştir. Karen Smith, Soğuk Savaş sonrası dönemde tehditlere askeri yerine sivil araçlarla cevap verilmesinin daha etkili olacağını belirtmiştir.¹³ AB'nin sivil dış politika araçlarındaki tecrübesinin kayda değer olduğu ve sivil araçlar yerine askeri araçlara yeni yatırımların yapılmasının icap etmediğini ifade etmiştir. Öte yandan, adı geçen yazar AB'nin askeri kapasitesini artırmasının diğer devletlerde güvensizlik yaratabileceği ve bu durumda güvenlik ikileminin oluşabileceğini de dile getirmiştir. Bununla birlikte, AB'nin askeri kapasitesinin artmasının AB'nin uluslararası alandaki gücüne zarar vermeyeceği, tam tersine normatif amaçlarını hayata geçirmek için AB'ye ilave imkânlar sağlayacağı da savunulmuştur.¹⁴

AB'nin dış politikasını tanımlamakta kullanılan başka bir yaygın tanım ise normatif güçtür. Bu görüşü dile getiren Ian Manners, AB'ye ilişkin uygar güç tartışmalarının AB'nin kendine özgü niteliklerinin göz ardı edilmesine neden olduğunu belirtmiştir.¹⁵ Adı geçen yazara göre, AB'nin uluslararası arenadaki normatif rolü yeterince analiz edilmemekte ve esasen bu normatif rol kullanılan araçlardan daha kilit bir rol oynamaktadır.¹⁶ AB'nin gücü,

⁹ Diez, "Normative power as hegemony", 197.

¹⁰ Maull, "Germany and Japan: The New Civilian Powers", 92-95.

¹¹ İngilizce'de "Civilian Power" olarak kullanılan terimin Türkçesi sivil güç yerine uygar güç olarak seçilmiştir. Sivil güç ifadesinin ilgili kavramsal tartışmayı sadece askeri veya sivil araç tartışmasına indirgediği düşünülmektedir. Ayrıca uygar güç kavramı "civilian power" tartışmalarındaki uluslararası ilişkilerin esas ilkelerinin değiştiği (daha da medenileştiği) tezini isabetli bir şekilde karşıladığı değerlendirilmektedir.

¹² a.g.e,

¹³ Smith, "The end of civilian power EU: A welcome demise or cause for concern?", 23-24.

¹⁴ Stavridis, "Militaryising' the EU: The concept of civilian power Europe revisited", 49-50.

¹⁵ Manners, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", 239.

¹⁶ a.g.e., 239.

ekonomik ve askeri araçların kullanılmasından daha çok normlar üzerinden yansıtılmaktadır.

Normatif güç kavramı, AB'nin incelenmesinde ana akım yaklaşım haline gelmiştir.¹⁷ Richard G. Whitman, normatif güç yaklaşımının 2002 senesindeki ilk ortaya çıkışından itibaren üç dalga araştırmaya ve AB çalışmalarında normatif bir dönüşe neden olduğunu kaydetmektedir. İlk dalga, normatif güç kavramının bilhassa Manners'ın çalışmaları tarafından ortaya konması ile oluşmuştur. İkinci dalga, normatif güç yaklaşımı kullanılarak yapılan ampirik çalışmalardır. Üçüncü dalga ise normatif güç kavramına yöneltilen eleştirel çalışmalardır.¹⁸

Manners tarafından dile getirilen normatif güç AB kavramına göre, AB sadece var olarak uluslararası ilişkilerin standartlarını değiştirmektedir.¹⁹ Adı geçen yazara göre, AB diğer uluslararası aktörlerden farklıdır ve bu fark AB'nin normatif şekilde davranmasını sağlamaktadır. Tuomos Forsberg, benzer bir çerçevede normatif şekilde davranmanın, AB'nin amaç yerine norm odaklı bir yaklaşım benimsemesi manasına geldiğini ifade etmektedir.²⁰ Normatif şekilde davranmaktan var olan uluslararası normlara uygun şekilde hareket etmek de anlaşılabilir.

Manners'a göre AB uluslar üstü ve uluslararası yapısından dolayı Vestfalya temelli kavramsallaştırmaları değiştirmektedir. Bu kendine özgülüğün kaynağı; AB'nin tarihsel bağlamı, melez yapısı ve siyasi hukuki anayasasından kaynaklanmaktadır.²¹ Manners, İkinci Dünya Savaşı'nın tekrarlanmaması için uluslararası iş birliği merkeze alınarak AB'nin kurulduğu, bu tarihsel çerçevenin AB'yi diğer uluslararası aktörlerden farklı hale getirdiğini dile getirmiştir. İkinci olarak, devlet temelli geleneksel anlayışların AB tarafından aşıldığını, bu melez yapıda bazı normların özellikle vurgulandığını savunmaktadır. Üçüncü olarak, AB'nin seçkinler tarafından rehberlik edilen bazı normların vücut bulduğu antlaşma temelli bir düzen olduğunu belirtmektedir. Bu normlar, AB antlaşmalarında da bulunan demokrasi, hukukun üstünlüğü, sosyal adalet ve insan haklarına saygı ilkeleridir. Tüm aktörler arasında eşitliği savunan kozmopolitan normatif kurama dayandığından dolayı da AB'nin normatif güç olduğu dile getirilmektedir.²² Zaki Laidi, bu düşüncüyü bir adım ileri götürerek AB norm

¹⁷ Whitman, "The neo-normative turn in theorising the EU's international presence", 173.

¹⁸ a.g.e., 173,185-186.

¹⁹ "Normative Ethics of the European Union", 65-68.

²⁰ Forsberg, "Normative Power Europe, Once Again: A Conceptual Analysis of an Ideal Type*", 1192-1195.

²¹ Manners, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", 240-241.

²² Diez ve Manners, "Reflecting on normative-power Europe", 181.

temelli uluslararası düzeni dayatamazsa, dünyada realpolitiğin hüküm süreceğini savunmaktadır.²³ Owen Parker ve Ben Rosamond benzer bir şekilde Avrupa'nın ilk başta kendi içindeki ilişkileri ehliyelediği ve sonrasında bunu normatif gücü vasıtasıyla uluslararası sisteme yansıttığı iddiasının normatif güç AB'yi oluşturduğunu ifade etmektedir.²⁴ AB'nin normatif olması yukarıda belirtilen AB'nin kendisine özgü koşullarından kaynaklanmakta iken, AB'nin normatif şekilde davranması AB'nin davranışlarının ne kadar normlarıyla bağdaştığı ile ilgilidir.²⁵

Normatif ve uygar güç kavramları arasında çeşitli farklar vardır. Birinci olarak, uygar güç kavramı fiziki ve materyal kaynaklara dayanırken, normatif güç ise taklit ve çekim yoluyla normların dağılımı suretiyle etki göstermektedir.²⁶ Bununla birlikte, normatif gücün askeri güç kullanımıyla uyuşabileceği; ancak bunun için askeri gücün normatif bir çerçevede kullanılması gerektiği ifade edilmektedir.²⁷ İkinci olarak, uygar güç kavramı Vestfalya bazlı devlet anlayışı temelliyken, normatif güç Vestfalya sonrası düzeni hesaba katmaktadır. Üçüncü olarak, uygar güç kavramı olumsuz anlamlara sahip olan sömürgecilik hareketleriyle bağlantılıdır.²⁸ Ayrıca normatif güç AB'nin normatif amaçlarının Birleşmiş Milletler (BM) düzeyinde ve evrensel bir şekilde kabul görmesinden dolayı AB'nin kültürel emperyalizmle eleştirilemeyeceği ifade edilmektedir.²⁹

Manners'a göre AB'nin beş temel, dört yan normu vardır.³⁰ Temel normlar; barış, özgürlük, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü iken yan normlar, sosyal dayanışma, ayrımcılığın önlenmesi, sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetişimdir. Manners 2008 senesindeki makalesinde dokuz esas norma işaret etmektedir.³¹ Bunlar; sürdürülebilir barış, sosyal özgürlük, mutabakata dayanan demokrasi, birleştirici insan hakları, uluslar üstü hukukun üstünlüğü, kapsayıcı eşitlik, sosyal dayanışma, sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetişimdir. Adı geçen yazara göre bu normlar AB'ye meşruiyet getirmekte ve bu suretle AB normatif gücünü diğer aktörlere yansıtılabilmektedir.

²³ *EU foreign policy in a globalized world : normative power and social preferences*, 1.

²⁴ Parker ve Rosamond, "'Normative power Europe' meets economic liberalism: Complicating cosmopolitanism inside/outside the EU", 233.

²⁵ Whitman, "The neo-normative turn in theorising the EU's international presence", 176.

²⁶ Diez ve Manners, "Reflecting on normative-power Europe", 178-179.

²⁷ Forsberg, "Normative Power Europe, Once Again: A Conceptual Analysis of an Ideal Type*", 1189.

²⁸ Manners, "Normative power Europe reconsidered: beyond the crossroads", 184.

²⁹ Forsberg, "Normative Power Europe, Once Again: A Conceptual Analysis of an Ideal Type*", 1187.

³⁰ Manners, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", 242-244.

³¹ Manners, "Normative Ethics of the European Union", 68-78.

Zaki Laidi, AB'nin yönetişimin normlar üzerinden yürüdüğü, normların belli tercihleri yansıttığı ve AB özelinde bu tercihlerin, realpolitiğin reddi, ticaretin uygarlaştırıcı gücüne inanç, piyasa dışı sosyal değerlere bağlılık, ulusal egemenlik yerine müşterek sorumluluğun ön planda olması, bireysel hakların ciddi şekilde değerlendirilmesi ve bu hakların genişletilmesine ilişkin istek ve dünyadaki sosyal dengesizlikler hakkında siyasi merhamet olduğunu dile getirmektedir.³² Adı geçen yazara göre, AB'nin küresel ölçekte normları savunmaktan başka seçeneği ve amacı yoktur.³³

Manners, normatif güç kavramını irdelediği ilk makalesinin basımından nerdeyse 10 sene sonra normatif güç kavramını ele alan yazını değerlendirmiştir. Adı geçen yazar normatif güç kavramının 16.yüzyıldan kalma güç hakkındaki değerlendirmelerin ötesine geçilmesini sağlayacağını belirtmektedir.³⁴ Manners, AB'nin normatif gücünün altı mekanizma ile icra edildiğini dile getirmektedir: yayılma difüzyonu, bilgi difüzyonu, usul difüzyonu, aktarım difüzyonu, açık difüzyon ve kültürel filtre.³⁵ Yayılma difüzyonu, AB ve diğer küresel aktörler arasında olmaktadır. Bu mekanizmada, AB'nin modeli olduğu bölgesel bütünleşme diğer kıtalara yayılmaktadır. Bu çerçevede; Afrika Birliği ve Kyoto Sözleşmesi örnek gösterilmekte ve bu uluslararası gelişmelerde AB'nin taklit edildiği savunulmaktadır. Bilgi difüzyonu ise AB'nin yayımladığı stratejik iletişim aygıtları ile normlar diğer aktörlere aktarılmaktadır. Bu mekanizmaya örnek olarak AB'nin 2003'te yayımladığı etkin çok taraflılığa vurgu yapan AB Güvenlik Stratejisi ve yine benzer konularda yayımlanan raporlar gösterilmektedir. Usul difüzyonu, AB ve üçüncü aktörler arasında tesis edilen iş birliği ve ortaklık anlaşmaları ile AB'nin genişlemesi vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bu mekanizma, insan hakları, çevre ve iyi yönetim konularındaki sözleşmelerin etkin uygulanmasına üçüncü ülkelerle olan ilişkilerinde önem vermesi yoluyla etkisini göstermektedir. Aktarım difüzyonu ise, somut ve soyut unsurların ilgili ülkeye gönderilmesini kapsamaktadır. Bu unsurlara örnek olarak insani yardım veya teknik destek gösterilmektedir. Açık difüzyon, AB'nin fiziki olarak üçüncü ülkelerde ve uluslararası kuruluşlarda bulunması suretiyle gerçekleşmektedir. Son mekanizma olan kültürel filtre ise sosyal ve siyasi kimlik inşası ve bilgi üretiminin AB'nin ikna edici şekilde üçüncü aktörlerle ilişki kurması, müzakere için ortam oluşturması ve fikirlerin aktarımı yoluyla gerçekleşmesine odaklanmaktadır.

³² Laidi, "Norms over force the enigma of European power", 52.

³³ a.g.e., 139.

³⁴ Manners, "Assessing the decennial, reassessing the global: Understanding European Union normative power in global politics", 314.

³⁵ a.g.e., 314-319.

Manners'a göre örnek olarak etkili olmak istiyorsa, AB meşru, tutarlı ve kendi içinde uyumlu olmalıdır.³⁶ AB'nin meşruiyeti BM ilkelerine dayanırsa daha da güçlü olmaktadır. Kendi içinde uyumlu olmak ise ilkeler ve izlenen politikaların birbiriyle çelişmemesidir. Tutarlılık ise AB'nin yansıtmaya çalıştığı değerler ve kendi iç politikaları arasında bir çelişki olmamasıdır. Manners'a göre bu üç unsur, AB'nin normatif gücünün etkinliğini belirlemektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan görüldüğü üzere, normatif güç AB yaklaşımında AB'ye geleneksel uluslararası aktörlerden ayrı bir yer atfedilmekte, AB'nin mevcut yaklaşımlarla açıklanamayacağı belirtilmekte ve AB'nin sadece var olarak iyi yönetimle bağlantılı olan demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi normları üçüncü ülkelere yansıttığı savunulmaktadır. Mevzu bahis tespitlerde, AB'nin normatif gücünün olumsuz bir etkisi olabileceğine işaret edilmemekte ve AB dünyada demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi normların yerleşmesi için bir güç olarak tasvir edilmektedir.

Normatif Güç Kavramına Farklı Yaklaşımlar

Manners'ın çalışmaları AB'nin dış politikasının tanımlanmasında normatif güç kavramının rolü hakkında tartışmaları şiddetlendirmiştir. Bu çerçevede, normatif güç çerçevesi temelinde bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları normatif güç çerçevesine esastan karşı çıkmamakla beraber normatif güç kavramının yeniden kurgulanması gerektiğini belirtmektedir.

Normatif güç kavramının temelinde, AB'nin dış politikasında normların çıkarılardan daha fazla rol oynadığı yatmaktadır. Bu tarz bir analizi yapmak için norm ve çıkarların ayrıştırılabilmesi gelmektedir. Diez, bu ayrımı yapmanın imkânsız olmasa da oldukça zor olduğunu ifade etmektedir. Adı geçen yazar norm ve çıkar arasındaki ayrımı kurmanın yönetsel olarak oldukça güç olduğunu dile getirmektedir. Bir aktörün davranışları arasındaki tutarsızlığın; normları gerçekleştirmekte birden fazla yolun bulunması ile de açıklanabileceği ifade edilmektedir. Diez örnek olarak AB'nin Mağrip ülkelerine yönelik politikasını ele almış ve bu politikanın AB üyesi ülkelerin çıkarlarıyla uyuştuğunu; ancak bu politikanın normatif boyutlarının ele alınmasının yazarın şahsi değerlendirmesine dayandığını dile getirmiştir.³⁷

Normatif güç tartışmasında dile getirilen başka bir husus ise AB'nin normlarının tartışmalı olmasıdır. Bu yaklaşımda, AB'nin normları AB üye

³⁶ Manners, "Normative Ethics of the European Union", 56.

³⁷ Diez, "Normative power as hegemony", 201.

devletleri tarafından kabul edilmeyebileceği ve farklı üye devletlerin AB'nin normlarını farklı şekilde yorumlayabileceği kaydedilmektedir. AB'nin normları diğer uluslararası aktörler tarafından kabul edilmesi süreci de ihtilafıdır. Bu noktalardan hareketle Diez normatif gücün ortaya çıkmasına neden olan çok boyutlu toplumsal çekişmenin incelenmesinin önem arz ettiğine işaret etmektedir.³⁸

Helene Sjursen, normatif güç ve benzer kavramların etkin bir şekilde incelenmesi için nesnel kavramsal bir çerçeve gerektirdiğini vurgulamaktadır. Adı geçen yazar, bir aktörün normatif olarak davranıp davranmadığının anlaşılması için en güçlü kıstasın ilgili aktörün hukuki normlara göre davranıp davranmaması olduğunu savunmaktadır.³⁹ Bu bağlamda, hukuki normlar tarafından desteklenen çok taraflılık, güçlü ülkelerin güçsüz ülkelere dayatma yapmasının önüne geçerek normların çıkarılardan bağımsız şekilde değerlendirilebilmesine olanak sağlayacaktır. Bu tespitlerden hareketle, adı geçen yazara göre normatif güçlerin sadece uluslararası değil kozmopolitan hukuki normları destekleyerek bireylerin haklarını güçlendirmeleri gerekmektedir.⁴⁰ Benzer bir şekilde, Nathalie Tocci, normatif kavramının uluslararası hukuk ve kurumlarla yakından bağlantılı olduğu ve dış politikayı incelemek için uluslararası hukukun en evrensel ve evrensellenebilir normatif sınırı teşkil ettiğini savunmaktadır.⁴¹

Thomas Diez ve Ian Manners, AB'nin nasıl bir güç olduğu konusundaki söylemlerin AB için belirli bir kimlik yarattığını ve normatif güç kavramının ampirik şekilde incelenmesinin yanı sıra normatif güç kavramının temsilinin içerdiği iktidar ilişkilerinin de ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.⁴² Adı geçen yazarlar, eğer kendini eleştirel olarak değerlendirmese, AB'nin kendi yetersizliklerini göremeyeceğini savunmaktadırlar. Eğer bu eleştirel bakış gerçekleştirilemezse, AB özcü söylemlerle kendini inşa edecektir.⁴³

Çeşitli yazarlar, normatif gücün diğer aktörlere yansıtılması hakkında çalışmış ve AB'nin üçüncü aktörlere ve uluslararası ilişkilerin işleyişine normatif etkisini araştırmışlardır. Bu çalışmalardaki ortak tespit, normatif güç kavramının önemli bir kavram olduğu; ancak Manners ve diğer yazarların normatif gücün nasıl yansıtıldığı üzerine kapsamlı bir çalışma yapmadıklarıdır. Örnek olarak Tobias Lenz çalışmasında normatif gücün yansıtılmasında difüzyon mekanizmasına Manners'ın işaret ettiğini; ancak bu

³⁸ a.g.e., 202.

³⁹ Sjursen, "The EU as a 'normative' power: how can this be?", 245.

⁴⁰ a.g.e., 249.

⁴¹ Tocci, "Profiling normative foreign policy : the European Union and its global partners", 21.

⁴² Diez ve Manners "Reflecting on normative-power Europe", 183.

⁴³ a.g.e., 186.

mekanizmanın nasıl işlediğini yeterince analiz etmediğini belirtmektedir. Adı geçen yazar, AB'nin sosyalleşme ve taklit yoluyla uluslararası ortamda nasıl normalite değiştirdiğini incelemenin gerektiğini kaydetmektedir.⁴⁴ Bu çerçevede, Lenz yaptığı incelemede AB'nin etkisinin vakadan vakaya değiştiğini, bazı durumlarda aktörlerin AB'nin etkisi olmadan AB normlarına göre hareket ettiğini, diğer durumlarda AB'nin doğrudan dahlinin olduğu süreçler sonucunda AB'nin normlarının normale dönüştüğünü ifade etmektedir. Adı geçen yazar, fikir difüzyonunun da bazı sınırları olduğunu, bu sınırların başında ilgili aktörün iç kapasitesi ve egemenliğe yaklaşımı geldiğini dile getirmektedir.⁴⁵

Normatif güç kavramını AB'nin Kuzey Afrika politikaları çerçevesinde uygulayan Adam Moscoe, 11 Eylül saldırılarından sonra AB'nin terörizmle savaşta izlediği politikanın AB'nin normatif gücünü azalttığını dile getirmektedir. Bu çerçevede, AB'nin bilhassa Kuzey Afrika ile yürüttüğü göç politikasını izleyen adı geçen yazar, yasa dışı göçün terörizmle denk şekilde kullanıldığını, mülteci ve göçmenlerin yaftalara maruz kaldığını ve bu durumun Avrupa kamuoyu tarafından kabul edildiğini kaydetmektedir.⁴⁶ Bu olguları güvenikleştirme bağlamında değerlendiren yazar, AB üye devletlerinin uygulamalarının AB normlarıyla bağdaşmadığını ve bu durumun AB'nin normatif gücünün azaldığına işaret ettiğini savunmaktadır.⁴⁷

Ryan Tiley, normatif güç kavramı çerçevesinde AB'nin Rusya ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği ile ilişkilerini insan hakları bağlamında incelemektedir.⁴⁸ Tiley, AB'nin Rusya'yla ilişkilerinde insan hakları konusunun ikincil planda yer alırken enerji güvenliği ve terörizmle mücadele konularının öncelikli şekilde ele alındığını belirtmektedir. Öte yandan, AB Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği ile serbest ticaret anlaşması imzalanmasının müzakereleri sırasında Myanmar'daki insan hakları ihlallerine de öncelik vermemiştir. Tiley ayrıca AB'nin kendi içinde de insan hakları sorunları yaşadığını ve bu durumun Manners'ın normatif güç AB kavramıyla uyummadığını dile getirmiştir.

Giuseppe Balducci, normatif güç AB kavramının AB'yi birlik içinde bir aktör olarak varsaymasından dolayı AB'nin dış politikasında üye devletlerin rolünün göz ardı edildiğini savunmaktadır.⁴⁹ Adı geçen yazar AB'nin Çin'e

⁴⁴ Lenz, "EU normative power and regionalism: Ideational diffusion and its limits", 216–220.

⁴⁵ a.ge., 219.

⁴⁶ Moscoe, "Not So Normative After All: The Securitization of Migration since 9/11 and the Erosion of Normative Power in Europe", 42.

⁴⁷ a.g.e., 43.

⁴⁸ Tilley, "Normative Power Europe and Human Rights: A Critical Analysis", 482.

⁴⁹ Balducci, "Inside Normative Power Europe: Actors and Processes in the European Promotion of Human Rights in China EU Diplomacy", 7.

yönelik dış politikasının oluşumunda insan hakları normundan daha çok AB üyesi devletlerin politikalarının etkili olduğunu, bu çerçevede AB'nin normatif gücünün sınırlarının teslim edilmesi gerektiğini, araştırmaların normatif dış politika yerine gerçek çıkar ve politikalara odaklanması gerektiğini dile getirmektedir.⁵⁰

AB'nin normatif gücünü Merkezi ve Doğu Avrupa, Belarus, Rusya, Suriye, Kosova, İsrail-Filistin, Kuzey Afrika ve Ukrayna özelinde inceleyen çalışma, AB'nin normatif gücünün değişik ülke ile ilişkilerde farklı nitelikler taşıdığını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmaya göre, AB; Merkezi ve Doğu Avrupa ile Belarus'a normatif, Rusya ve Suriye'ye real politik, Kosova ve İsrail-Filistin'e emperyalist, Kuzey Afrika ve Ukrayna'ya statüko nitelikli bir dış politika yürütmüştür. Söz konusu çalışmada dikkat çeken bir husus, AB'nin değişik dış politika alanlarında farklı şekilde nitelendirilebileceğini kabul eden bir yaklaşım benimsenmesidir. Bu yaklaşım çerçevesinde, normatif güç AB'nin dış politikasında sadece bir boyut haline gelmektedir.⁵¹

Yukarıda incelenen çalışmalar normatif güç kavramını eleştirseler de, normatif güç kavramını AB'nin dış politikasını incelemekte kullanmaktadırlar. Bu çalışmalarda, normatif güç kavramının bazı durumlarda neden işlemediği incelenmekte, bazı durumlarda normatif güç kavramının yetersiz olduğu savunulmaktadır. Bununla birlikte, normatif güç kavramının AB'nin politikalarını normalleştirici ve meşrulaştırıcı rolü üzerinde durulmamaktadır.

Normatif Güç Kavramına Eleştiriler

Normatif güç söylemi her ne kadar yazında sıklıkla kullanılsa da, bazı yazarlar normatif güç çerçevesinin iddia edildiği gibi geleneksel devlet araçlarının ötesine geçmediğini ve normların aktarılmasının sadece difüzyon yoluyla gerçekleşmediğini dile getirmektedir. Söz konusu yazarlara göre AB ilişkilerinde geleneksel aktörler gibi iktidar ilişkisi kurmakta ve değerlerini dayatma yoluyla aktarmaktadır.

Owen Parker ve Ben Rosamond, normatif güç AB çalışmalarında AB'nin ekonomik liberal karakterinin ihmal edildiğini ve AB'nin temel işlevlerinden birinin sınırlar aşan serbest bir piyasanın düzenlenmesi olduğu hesaba katıldığında bu ihmalin şaşırtıcı olduğunu kaydetmektedir.⁵² Manners

⁵⁰ a.g.e., 27.

⁵¹ Tocci, "The European Union as a Normative Foreign Policy Actor", 26.

⁵² Parker ve Rosamond, "Normative power Europe' meets economic liberalism: Complicating cosmopolitanism inside/outside the EU", 236.

tarafından AB'nin normları olarak belirtilen özgürlük, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasinin ekonomik liberalizmin gerektirdiği durumlar olabileceğine işaret eden adı geçen yazarlar, normatif güç AB kavramı tartışmasında hukuksal ve ekonomik kozmopolitanizm arasındaki çelişkili ilişkinin önem arz ettiğini vurgulamaktadırlar. Başka bir deyişle, normatif güç AB kavramının Avrupa'nın Vestfalya sonrası karakterine odaklanması yerine hukuksal ve ekonomik kozmopolitanizm arasındaki karşıtlık ilişkisine dayanması gerektiği iddia edilmektedir.⁵³

Münevver Cebeci, ideal güç AB söyleminin post-modern AB, model olarak AB ve normatif güç AB söylemlerinden oluştuğunu savunmaktadır.⁵⁴ Adı geçen yazar, post-modern AB söyleminin devletlerin egemenlik konusundaki yaklaşımlarıyla benzerlik taşıdığını ve devlet temelli anlayışları kuvvetlendirdiğini ifade etmektedir. Model olarak AB söyleminde ise AB'yi barış sağlayan yegâne bölgesel bütünleşme kurumu ve böylelikle diğerleri tarafından örnek alınacak bir model olduğunun altını çizdiğini dile getirmektedir. Normatif güç AB söyleminin ise hâlihazırda devletlerin sahip olduğu değer ve norm dayatma mekanizmalarının AB tarafından kullanılmasını meşrulaştırdığını ifade etmektedir. Bu tespitlerden hareketle, adı geçen yazar ideal güç AB söyleminin esasen AB'nin politikalarını meşrulaştırdığını ileri sürmektedir.⁵⁵

Normatif güç çalışmalarında iki temel eksiğin AB'nin dış politikasının hakimiyet kuran boyutunun göz ardı edilmesi ve normatif gücün mikro süreçlerde nasıl icra edildiğinin incelenmemesi olduğunu belirten Micheal Merlingen, Micheal Foucault'ın çalışmalarına dayanarak normların belirsiz ve rastlantısal olduğunu belirttikten sonra normların görünür ve görünmeyen boyutlarının hesaba katılması gerektiğini vurgulamaktadır.⁵⁶ Merlingen Makedonya ve Bosna'ya ilişkin incelemelerinde normatif gücün icrasının ilgili ülkelerdeki yerel paydaşların hareket alanını sınırladığını ve bu suretle hâkimiyet yarattığını dile getirmektedir.⁵⁷ Bu noktadan hareketle Owen Parker ve Ben Rosamond normatif güç AB kavramının hem kuramsal hem uygulama düzeyinde belli bir kibir taşıyabileceğini dile getirmiştir.⁵⁸

Adrian Hyde-Price, AB'nin dış politikasını neo-realizm temelinde incelemekte ve yukarıda bahsi geçen yazarlardan farklı olarak AB'nin

⁵³ a.g.e., 241–242.

⁵⁴ Cebeci, "European Foreign Policy Research Reconsidered: Constructing an 'Ideal Power Europe' through Theory?", 565–577.

⁵⁵ a.g.e., 580.

⁵⁶ Merlingen, "Everything Is Dangerous: A Critique of 'Normative Power Europe'", 439–441.

⁵⁷ a.g.e., 443.

⁵⁸ Parker ve Rosamond, "'Normative power Europe' meets economic liberalism: Complicating cosmopolitanism inside/outside the EU", 235.

hegemonik güç kullanarak üye devletlerin çıkarlarına göre yakın çevresine şekil verdiğini belirtmektedir.⁵⁹ Ayrıca normatif güç tartışmasının AB'nin dış politikasına yönelik normatif önermeler içerdiğinden, AB'ye yönelik eleştirel bir tavrın benimsenmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Yazar uygar ve normatif güç kavramsal çerçevelerinin güç olgusunu göz ardı ettiğini ve uygar güç kavramının bir çelişki olduğunu savunmaktadır.⁶⁰

Federica Bicchi, AB'nin dış politikasının incelerken AB'nin dış politikasının kapsayıcılığı ve kurumsal öz değerlendirmenin hesaba katılması gerektiğini savunmaktadır.⁶¹ Birinci unsur, dış politikanın yapım sürecine dış politikadan etkileneceklerin katılımının sağlanıp sağlanmadığını sorgulamaktadır. İkinci unsur ise dış politikanın eleştirel bir şekilde değerlendirilip gerektiği şekilde değiştirilip değiştirilemediğine odaklanmaktadır. Bicchi, normatif güç AB kavramının AB'nin yansıttığı normların evrensel olmasından dolayı AB'nin dış politikasının kapsayıcı olduğunu iddia ettiğini kaydetmektedir.⁶² Bununla birlikte adı geçen yazar, AB'nin normlarını öz değerlendirme olmaksızın tüm muhataplarına yansıtmaya çalıştığını ve AB'nin normatif güç yerine uygar güç olarak nitelendirilmesinin daha uygun olduğunu savunmaktadır.⁶³

Yukarıdaki yaklaşımlar, normatif güç kavramına esastan karşı çıkmış ve AB'nin dış politikasının analizi için başka analitik çerçeveler önermiştir. Görüldüğü üzere, normatif güç kavramına eleştiriler, neo-realizmden Foucault'yu temel alan yaklaşımları da kapsayacak şekilde değişik gerekçelerle temellendirilmiştir.

Normatif güç tartışmalarında yeterince yer verilmeyen üç husus olduğu değerlendirilmektedir. Birinci olarak, normatif güç kavramı AB'ye uluslararası politikada çoğunlukla olumlu rol atfetmektedir. AB uluslararası politikada evrensel normların savunucusu olarak görülmekte ve AB'nin diğer uluslararası aktörlerden farklı olarak dayatma olmadan söz konusu normları üçüncü aktörlere yansıtabildiği iddia edilmektedir. Bu bakış açısı, AB'yi uluslararası politikada iyilik için bir güç haline getirmektedir; ancak bu iddianın varsayımdan öteye geçebilmesi için ampirik olarak doğrulanması gerekmektedir. İkinci unsur, Manners tarafından dile getirilen normatif güç araçları, normatif güç kavramını destekleyebileceği gibi geleneksel kuvvetlere de uygulanabilir. Difüzyon, aktarma ve kültürel filtre sadece AB tarafından

⁵⁹ Hyde-Price, “‘ Normative ’ power Europe : a realist critique”, 227.

⁶⁰ a.g.e., 218.

⁶¹ Bicchi, “‘Our size fits all’: normative power Europe and the Mediterranean”, 204.

⁶² a.g.e., 209.

⁶³ a.g.e., 211.

sahip olunan araçlar değildir. Ayrıca, söz konusu araçlar sadece AB'nin normlar için bir örnek olmasından dolayı etkili olmamaktadır. AB'nin aktif olarak bilhassa teşvik mekanizmaları kullanarak normları üçüncü aktörlere aktardığı görülmektedir. Başka bir deyişle, normatif güç kavramı, başlangıçta AB'nin örnek olmasını vurgularken, uygulamaya gelince geleneksel aktörlerin araçlarına dayanmaktadır. Üçüncü olarak, normatif güç kavramının, AB'ye dış politika alanında sahip olmadığı tek aktörlük niteliği verdiği düşünülmektedir. AB'nin dış politika uygulamalarında hükümetlerle her zaman aynı amaca hizmet etmemesi ve bazı durumlarda çatışmasının normatif güç AB tartışmalarında yer almaması kayda değerdir.

Yukarıdaki savlar kısmen de olsa incelenen çalışmaların bazılarında ele alınmıştır; ancak bu çalışmalarda normatif güç kavramına yukarıda sayılan üç husus ışığında vaka analizi üzerinden eleştiri getirilmemiştir. Bu çerçevede, normatif güç kavramı ve bu kavrama yönetilen eleştiriler AB'nin dışsallaştırma politikası kapsamında sonraki bölümde ele alınacaktır.

AB Dış Politikasının Araçlarından Göçün Yönetiminde Kullanılan Dışsallaştırma Politikası

AB'nin dış politikasında göç konuları bilhassa 1990'lardan itibaren önem kazanmaya başlamıştır. AB'nin bu konulardaki yetkisi giderek artmış ve göçün yönetimi konusunda programlar geliştirilmiştir. Bu programlardaki ortak unsurlardan birinin göç konusunda dışsallaştırma politikalarının icra edilmesi olduğu görülmektedir. Dışsallaştırma politikası en temel anlamıyla göç akınlarının yarattığı külfetin AB'nin sınırlarından dışarı aktarılmasıdır. Bu kavram bilhassa 1990'dan sonra AB'nin göç politikalarını açıklamakta kullanılmıştır. Dışsallaştırma politikalarının önemli unsurlarından olan geri kabul anlaşmaları AB'nin dış politikasında daimi bir yer kazanmıştır. Ayrıca geri kabul sürecini hızlandırmak için güvenli ülke müessesesi tesis edilmiştir. AB tarafından tatbik edilen dışsallaştırma politikaları uluslararası normlardan geriye gidilse ve ilgili kişilerin insan haklarının ihlaline neden olabileceği için eleştirilmiştir.

AB'nin Dış Politikasında Göç Yönetiminin Yeri

AB'nin göç yönetimine ilişkin yetkilerinin değişimi üç ayrı evreye ayrılabilir.⁶⁴ 1957-1990 seneleri arasındaki birinci evrede, AB'nin göç ve ilticada bir yetkisi yoktur. Politika koordinasyonu ise sadece sınırları aşan suç

⁶⁴ Benedetti, "Eu Migration Policy and Its Reflection in Third Countries"; 10-12; Eisele, *The external dimension of the EU's migration policy: different legal positions of third-country nationals in the EU: a comparative perspective*, 13-72.

ve terörizm konularında gerçekleşmektedir. 1975 senesinde kurulan “Trevi Group” AB üyesi ülkelerin İçişleri ve Adalet Bakanlığı yetkililerinin görüşmesine imkân sağlayarak ortak göç ve sığınma politikasının temelini atmıştır.⁶⁵ Öte yandan, 1985 yılında Belçika, Fransa, Almanya, Lüksemburg ve Fransa tarafından kabul edilen Schengen Anlaşması ve 1986 yılında Tek Avrupa Senedi’nin imzalanması bu alandaki hükümetler arası iş birliğini kuvvetlendirmiştir.⁶⁶ Bu gelişmeler ortak bir serbest dolaşım alanı oluştururken, bu ortak alanın sınırlarının korunmasını da gündeme getirmiştir. 1990-1999 seneleri arasındaki ikinci evrede göç konusu hükümetler arası seviyede ele alınmaya başlamıştır. Maastricht Antlaşması çerçevesinde Trevi Grubu ve benzeri kurumlar AB’nin üçüncü sütunu olan Adalet ve İçişleri alanının kapsamına dâhil edilmiştir.⁶⁷ 1999’dan itibaren olan üçüncü evrede ise iltica ve göç konuları büyük ölçüde AB’nin yetki alanına girmiştir. Amsterdam Antlaşması kapsamında göç, iltica ve dış sınırlar konularının hükümetler arası sütundan uluslar üstü sütuna kaydırılmasını üçüncü evrenin başı olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.⁶⁸ Bu dönemde, sığınma konusunun iç pazar ve serbest dolaşımın sağlanmasından bağımsız şekilde uyumlaştırılması hususunun altının çizilmesi önem arz etmektedir.⁶⁹ Amsterdam Antlaşması ile Schengen Anlaşması, AB müktesebatının bir parçası haline getirilmiştir. Amsterdam Antlaşması’nın yürürlüğe girmesine müteakip tertiplenen Tampere Zirvesi Başkanlık Sonuç Bildirisi’nde sığınmacıların menşe ülkeleri ile iş birliği, ortak bir sığınma sisteminin oluşturulması, üçüncü ülke vatandaşlarının adil bir şekilde muamele görmesi ve göç akınlarının idaresi konusunda kararlar alınmıştır.⁷⁰ Bu adımlar sonrasında ortak bir sığınma sisteminin tesis edilmesi amacıyla başta Geçici Koruma Yönergesi, Ülkeye Kabul Yönergesi, Dublin II Tüzüğü ve Mülteci ve İkincil Koruma Yönergesi olmak üzere çeşitli tüzük ve yönergeler çıkarılmıştır.

Dışsallaştırma Politikaları: Geri Kabul Anlaşmaları ve Güvenli Ülke Hükümleri

Yukarıdaki bölümden de görüleceği üzere AB özellikle Amsterdam Antlaşması’ndan sonra göç politikalarında daha fazla yetki sahibi olmaya başlamıştır. Bu yetkiler mülteci, göçmen ve iltica kavramlarına ilişkin

⁶⁵ ORSAM, “Küresel Göç ve Avrupa Birliği İle Türkiye’nin Göç Politikalarının Gelişimi”, 12.

⁶⁶ Güleç, “Avrupa Birliği’nin Göç Politikaları ve Türkiye’ye Yansımaları”, 85.

⁶⁷ ORSAM, “Küresel Göç ve Avrupa Birliği İle Türkiye’nin Göç Politikalarının Gelişimi”, 12.

⁶⁸ Güleç, “Avrupa Birliği’nin Göç Politikaları ve Türkiye’ye Yansımaları”, 86.

⁶⁹ Özcan, *Avrupa Birliği sığınma hukuku : ortak bir sığınma hukukunun ortaya çıkışı.*, 143–145.

⁷⁰ AB Konseyi, “TAMPERE EUROPEAN COUNCIL 15 AND 16 OCTOBER 1999 PRESIDENCY CONCLUSIONS”.

mevzuat geliştirilmesini kapsamasının yanı sıra dışsallaştırma politikasının icrasını da içermektedir. Dışsallaştırma politikası, göç akınlılarının denetiminin AB'nin sınırlarına gelmeden önce yapılması manasına gelmektedir. Dışsallaştırma politikasının ana unsurlarının başında vize kontrolleri, havayolu taşıma şirketlerinin sorumluluğu ve AB'ye yönelik göç akınlılarının engellenmesinde üçüncü ülkelerin harekete geçirilmesi gelmektedir.⁷¹ Bu çerçevede, dışsallaştırmanın AB'nin otoritesinin hukuksal sınırının AB dışında başka bir ülkeye taşınmasını ima ettiği de belirtilmektedir. Bu olguyu tanımlamak için “dış boyut” ve “başka bir yeri toprağı haline getirme” (*extra-territorialization*) kavramları da kullanılmaktadır.

Dış boyut kavramı; iç politika alanının uluslararası etkilere sahip olan unsurları, dış sınırlar hakkında ilave vurgu, düzensiz göçmenlerin geri gönderilmesi için alınan tedbirler, Avrupa'nın dışında iltica başvurularının değerlendirilmesi için teklifler, kalkınma ve göçü birbirine bağlamayı hedefleyen göçün nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik girişimleri kapsamaktadır.⁷²

Başka bir yeri toprağı haline getirme kavramı ise AB mevzuatının AB toprağı dışında yerlerde de etkisinin olmasını ifade etmektedir. Jorrit J. Rijpma ve Marise Cremona bu olgunun Frontex'in tesis edilmesi ve vize hakkındaki kurallar gibi üçüncü ülke ve üçüncü ülke vatandaşlarını doğrudan etkileyen AB'nin kararları ile gerçekleştiğini vurgulamaktadır.⁷³ İkinci olarak, üçüncü ülkelerin egemenlik alanının kullanılmasını da içeren AB dış politikası ile AB'nin yetki alanının üçüncü ülkelere genişlediği belirtilmektedir. Bu duruma örnek olarak üçüncü ülkeleri doğrudan etkileyen güvenli üçüncü ülke listesi uygulamasını vermektedirler. Son olarak, söz konusu süreç AB müktesebatının üçüncü ülke tarafından kendi iç hukuk düzenine aktarılmasını yoluyla da olabilmektedir. İlgili yazarlar buna örnek olarak ortaklık anlaşmalarını vermektedir.⁷⁴ Bu çerçevede, Avrupa Komşuluk Politikası ile AB'nin başka bir yeri kendi toprağı haline getirdiği kaydedilmektedir.

Dışsallaştırmaya yönelik iki yaklaşımın olduğu belirtilmektedir.⁷⁵ Uzaktan kontrol yaklaşımına göre, dışsallaştırma ile AB'nin geleneksel olarak kendi iç düzeninde uyguladığı yasa dışı göçle mücadele aygıtlarını üçüncü

⁷¹ Özcan, *Avrupa Birliği sığınma hukuku : ortak bir sığınma hukukunun ortaya çıkışı.*, 228.

⁷² Aubarell, Zapata-Barrero, ve Aragall, “New Directions of National Immigration Policies: The Development of the External Dimension and its Relationship with the Euro-Mediterranean Process”, 12.

⁷³ Rijpma ve Cremona, “The Extra-Territorialisation of EU Migration Policies and the Rule of Law”, 11–13.

⁷⁴ a.g.e., 13–14; Aubarell, Zapata-Barrero, ve Aragall, “New Directions of National Immigration Policies: The Development of the External Dimension and its Relationship with the Euro-Mediterranean Process”, 13.

⁷⁵ a.g.e., 15.

ülkelerin de uygulaması hedeflenmektedir. Temel nedenler yaklaşımına göre göçle etkin bir mücadele için göçün temel nedenlerine odaklanılmalıdır. Bu yaklaşım; ekonomik kalkınma, insan hakları ve hukukun üstünlüğü vb. konularda iyileştirmeler ve kitlesel göç durumunda iş birliği gibi adımlarla üçüncü ülkelerdeki göç akınları yaratan unsurların ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Dışsallaştırmanın icrasında üç ayrı strateji olduğu görülmektedir.⁷⁶ Uzaktan kontrol stratejisi üçüncü ülkelere sınır kontrolünü yaptırmayı hedeflemektedir. Uzaktan koruma stratejisi mültecilerin AB dışında korunmasını kapsamaktadır. Üçüncü strateji ise üçüncü ülkelerde göç ve sığınmaya ilişkin kapasite inşasını hedeflemektedir.

Dışsallaştırma politikasının 1990'lı yılların başından itibaren AB tarafından geliştirildiği ve dışsallaştırma politikasının uzaktan kontrol, uzaktan koruma ve kapasite inşası unsurlarından oluştuğu görülmektedir. Uzaktan kontrol ve uzaktan koruma stratejilerinin tatbik edilmesi, AB'nin geri kabul anlaşmaları ve güvenli ülke hükümlerine giderek daha fazla önem vermesine neden olmuştur.

Geri Kabul Anlaşmaları

Geri kabul süreci; "Başka bir devlete yasa dışı giriş yaptığı veya söz konusu devlette yasa dışı şekilde bulunduğu tespit edilen bir kişinin (kendi vatandaşı olan, üçüncü bir ülkenin vatandaşı olan veya vatansız kişiler) bir devlet tarafından kabul edilmesi" ve geri kabul anlaşmaları ise "düzensiz durumdaki yabancıların anavatanlarına veya onları geri göndermek isteyen devlete ulaşmak için üzerinden geçtikleri devlete geri gönderilmeleri için devletten izlemeleri gereken usulleri öngören anlaşma" olarak tanımlanmaktadır.⁷⁷ Geri kabul anlaşmalarının Avrupa'daki tarihçesi 19.yüzyıla kadar dayanmaktadır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki geri kabul anlaşmaları daha çok ülkelerin kendi vatandaşlarını ilgilendirmekteyken, sonraki anlaşmalar üçüncü ülkelerin vatandaşlarını da kapsamaya başlamıştır.⁷⁸ 1990 senelerinde Avrupa'daki geri kabul anlaşmalarının sayısı artmaya başlamıştır. Bu durumun başlıca nedeni, 1990'larda Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye üyeliğinden kaynaklanabilecek düzensiz göçün kontrolünü sağlamaktır. Bu gelişmeler ışığında 1990'lı yıllardaki AB Zirveleri'nde göç ve sığınmaya ilişkin hususların düzenli olarak gündeme geldiği görülmektedir.

⁷⁶ Papadopoulos, "Human Security in the Balkans", 98.

⁷⁷ Uluslararası Göç Örgütü, "*Uluslararası Göç Hukuku: Göç Terimleri Sözlüğü*", 21.

⁷⁸ Coleman, "*European Readmission Policy: Third Country Interests and Refugee Rights*", 21-25.

AB Konseyi'nin 1992 yılında Edinburgh Zirvesi'nde göç politikasının dış boyutu ele alınmıştır.⁷⁹ Söz konusu Zirve'de kabul edilen bildiriye kontrol edilmeyen göçün istikrarsızlık sebebi olabileceği belirtilmekte ve göç hareketlerinin azaltılması için silahlı çatışmaların sona ermesi ve insan haklarına saygı gibi unsurların hayati önem taşıdığı kaydedilmektedir. AB'nin ve üye devletlerin tutumlarında yerinden edilmiş kişilerin evlerine en yakın güvenli yerde kalmalarının teşvik edilmesi ilkesinin benimsenmesinin icap ettiği kaydedilmektedir. Bu çerçevede başka dikkat çeken bir husus ise düzensiz göçmenlerin geri gönderilmesi amacıyla kaynak ve transit ülkelerle çift veya çok taraflı anlaşmaların tesis edilmesine çalışılacağı belirtilmesidir. Öte yandan, bildiriye yer alan başka önemli bir husus ise kaynak ülkelerde yoksulluğun ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak amacıyla kalkınma yardımının uygun seviyelerde temin edilmesine de karar verildiğinin zikredilmesidir.

AB Komisyonunun 1994 yılında yayımladığı göç ve iltica politikaları konusundaki bildirim yasa dışı göç kısmında düzensiz durumda bulunan göçmenlerin kaynak ülkeye gönderilmesi konusu incelenmektedir.⁸⁰ Bu çerçevede, üçüncü ülkelerle geri kabul anlaşmalarının kaynak ve transit ülkelerle düzensiz göçmenlerin geri gönderilmesi konusunda çıkan uyuşmazlıklarda önemli bir rol oynayabileceği vurgulanmaktadır. AB Konseyinin dış politika ve geri kabul anlaşmalarının arasındaki mümkünse bağ kurulmasını onaylamasına işaretlerle geri kabul anlaşmalarının onaylanması ve uygulanmasının kolaylaştırılmasının mümkün olabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca geri kabul anlaşmaların üçüncü ülkelere ciddi bir külfet yaratabileceği ve bu duruma AB'nin gerekli hassasiyeti göstermesi gerektiği dile getirilmektedir. AB Konseyinin yine 1994 yılında yayımladığı AB üyesi devlet ve üçüncü devlet arasında yapılan iki taraflı geri kabul anlaşması şablonunda geri kabul anlaşmalarına ilişkin teknik detayların kesinleştirildiği görülmektedir.⁸¹

AB Konseyi Dönem Başkanı iken Avusturya tarafından 1998 yılında sunulan göç ve iltica politikası strateji raporunda AB'nin göç baskısını azaltmak için göç konularında karar alan AB kurumlarının ortak bir yaklaşımda buluşması ve AB'nin dış politikası, üçüncü ülkelerle ikili ilişkiler ve ortaklık anlaşmaları gibi konuların ayrı ayrı düşünülme yerine beraber ele alınması gerektiği ifade edilmiştir.⁸² Söz konusu raporda, düzensiz

⁷⁹ AB Konseyi, "Conclusions of the Presidency - Edinburgh, December 12, 1992".

⁸⁰ Avrupa Komisyonu, "Communication from the Commission to Council and the European Parliament on Immigration and Asylum Policies".

⁸¹ AB Konseyi, "Council Recommendation of 30 November 1994 concerning a specimen bilateral readmission agreement between a Member State and a third country".

⁸² AB Konseyi, "Strategy paper on immigration and asylum policy".

göçmenlerin tutarlı ve etkin bir şekilde geri dönüşlerinin sağlanmasının önem taşıdığı ve bunun gerçekleştirilmesi için AB üyesi devletlerin ortak bir politika benimsemesinin icap ettiği kaydedilmektedir. Amsterdam Antlaşması'nın onaylanması ile geri kabul anlaşmalarının yapılması yetkisinin uluslar üstü kurumlara devredilmesi, geri kabul konusundaki tartışmalarının üye devletler ve üçüncü ülkeler arasındaki ikili münasebetlerin yanı sıra AB ile üçüncü ülkelerin arasındaki ilişkiyi de kapsamasına neden olmuştur.

AB Konseyinin 2002 yılında gerçekleşen Sevilla Zirvesi'nde AB dış politika araçlarının düzensiz göçle mücadelede kullanılması ve AB'nin üçüncü ülkelerle iş birliği anlaşmalarında düzensiz göçmenlerin geri kabulüne ilişkin hükmün zorunlu olarak konmasına karar vermiştir.⁸³ AB'nin Dış Politikasına Göçe İlişkin Endişelerin Dâhil Edilmesi" başlıklı Komisyon tarafından 2002 yılında hazırlanan bildirimde göçe ilişkin temel verilere değinildikten sonra göç yönetimiyle doğrudan ilgili üçüncü ülkelere destek çerçevesinde Akdeniz Bölgesi, Batı Balkanlar, Doğu Avrupa ve Orta Asya, Asya, Latin Amerika, Afrika Karayip Pasifik ülkeleri ile yapılan programlar hakkında bilgi verilmektedir.⁸⁴ Ayrıca geri kabul anlaşmalarının üçüncü ülkelerle diyaloglarda daha cömert vize politikası, daha fazla kalkınma yardımı gibi ödüller kullanarak imzalanmasının yerinde olacağı belirtilmektedir.

2004 yılında Brüksel'de kabul edilen Lahey Programı'nda AB'nin gelecek beş senesinde özgürlük, güvenlik ve adaletin güçlendirilmesi için öncelikli on alan belirlenmiştir.⁸⁵ Bu on öncelikten dördü göç ile ilgilidir. Bu dört öncelik, göçe dengeli bir yaklaşımın tanımlanması, AB'nin dış sınırlarının entegre yönetiminin geliştirilmesi, başta Avrupa Mülteci Fonu'nun kurularak Avrupa Ortak Sığınma Prosedürünün oluşturulması ve göçün olumlu etkilerinin azami seviyeye yükseltilmesidir. 2010 yılında kabul edilen Stockholm Programı'nda AB'nin ise ortak sınır kontrolünü geliştirmesi gerektiği, güçlü sınırların yasa dışı göçle mücadelede önemli bir rol oynadığı, ortak bir göç politikasının etkin ve sürdürülebilir bir geri kabul politikasını da kapsamasının önem arz ettiği ve bu çerçevede 2012 senesinde Avrupa Ortak İltica Sistemi'nin tesisi için gerekli adımların atılmasının icap ettiği kaydedilmektedir.⁸⁶

⁸³ Aubarell, Zapata-Barrero, ve Aragall, "New Directions of National Immigration Policies: The Development of the External Dimension and its Relationship with the Euro-Mediterranean Process", 10.

⁸⁴ Avrupa Komisyonu, "Integration of concerns related to migration within the external policy".

⁸⁵ AB Konseyi, "The Hague Programme: 10 priorities for the next five years".

⁸⁶ AB Konseyi, "The Stockholm Programme".

Avrupa Komisyonu tarafından 2011 yılında geri kabul anlaşmalarına ilişkin yayımlanan bildirimde AB'nin Lizbon Antlaşması'nda AB'nin üçüncü ülkelerle geri kabul anlaşmasının müzakeresi için açık hükümler olduğu ve bu çerçevede AB Konseyi tarafından Avrupa Komisyonuna müzakere talimatı verildiği belirtilmektedir.⁸⁷ Geri kabul anlaşmalarının icrasının incelendiği bildirimde üye devletlerin etkin şekilde AB ve üçüncü ülkeler arasında imzalanan geri kabul anlaşmalarını uygulamadığı ifade edilmektedir. Bildirimde ele alınan başka önemli bir konu ise geri kabul anlaşmalarının üçüncü ülkelerle müzakeresinde görülen sorunlardır. Bu sorunların başında geri kabul anlaşması yapılmak istenen üçüncü ülkelere herhangi bir teşvik verilmemesi geldiği belirtilmektedir. Bildirimde geri kabul anlaşmalarının uygulanırken geri göndermeme yasağına riayet edilmesi, hızlandırılmış usulün uygulanmasında çıkabilecek sorunların önüne geçilmesi için gerekli önemin gösterilmesi ve üçüncü ülkenin geri gönderilen kişilerin insan haklarına saygı göstermesinin sağlanmasının icap ettiği kaydedilmektedir.

Avrupa Komisyonu Mayıs 2015'te Avrupa Göç Gündemi başlıklı bir bildirim hazırlanmıştır.⁸⁸ Söz konusu bildirimde, Avrupa'nın göç politikasının yetersiz kaldığı ve bu yüzden tutarlı ve açık ortak bir politikaya gereksinim duyulduğu belirtilmektedir. Bildirimde acil olarak alınması gereken önlemlerin denizde hayatların kurtarılması, kaçakçılarla mücadele, yeniden yerleştirme programlarının hayata geçirilmesi, üçüncü ülkelerle iş birliği ve AB sınır devletlerine yardım olduğu kaydedilmektedir. Bildirimin geri dönüş başlıklı kısmında üçüncü ülkelerin düzensiz olarak Avrupa'da ikamet eden vatandaşlarını geri almalarının uluslararası bir yükümlülük olduğu, AB'nin bu konuda elindeki tüm nüfuz araçlarını kullanması gerektiği ve AB'nin üçüncü ülkelere taahhütlerini yerine getirmesi için yardım edeceği belirtilmektedir.

Günümüzde AB 17 ülke ile geri kabul anlaşması imzalamıştır. Bu ülkeler tarih sırasıyla, Hong Kong, Makao, Sri Lanka, Arnavutluk, Rusya, Ukrayna, Makedonya, Bosna Hersek, Karadağ, Sırbistan, Moldova, Pakistan, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Türkiye ve Cabo Verde'dir.⁸⁹ Öte yandan, AB; Belarus, Çin, Fas ve Tunus'la geri kabul anlaşmaları imzalamak için müzakereleri sürdürmektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan da görüleceği üzere AB dış politikasının göç boyutunda geri kabul anlaşmalarına 1990'lardan itibaren daha fazla önem vermeye başlamış ve artık geri kabul anlaşmaları AB'nin dış politikasının

⁸⁷ Avrupa Komisyonu, "Evaluation of EU Readmission Agreements". Communication from the Commission to the EP and the Council".

⁸⁸ Avrupa Komisyonu, "A EUROPEAN AGENDA ON MIGRATION".

⁸⁹ Avrupa Komisyonu, "Return & Readmission".

ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bununla birlikte, izinsiz şekilde AB’de ikamet eden üçüncü ülke vatandaşlarının ivedilikle geri gönderilmeleri için sonraki bölümde incelenecek güvenli ülke hükümleri tesis edilmeye başlamıştır.

Güvenli Ülke Hükümleri

Gerı kabul anlaşmalarının uygulanmasında güvenli ülke hükümleri ilgili şahsın AB’den üçüncü ülkeye geri gönderilmesini çabuklaştırdığından dolayı önemli bir rol oynamaktadır. Güvenli üçüncü ülke; en temel anlamıyla kaynak ülke dışında sığınmacının koruma bulduğu veya bulabileceği ülkedir.⁹⁰ Uluslararası Korumanın Verilmesi ve Geri Alınması İçin Ortak Usuller Yönergesi, AB üyesi devletlerin üçüncü bir ülkeyi güvenli ülke sayabilmesi için asgari şartları ortaya koymaktadır.⁹¹ Söz konusu yönergede dört tip güvenli ülke vardır: güvenli üçüncü ülke (madde 38), güvenli kaynak ülke (madde 36-37 ve EK-1), ilk iltica ülkesi (madde 35) ve Avrupalı güvenli üçüncü ülke (madde 39). Söz konusu sınıflandırmalar üçüncü ülkeleri çeşitli kıstaslara göre ayırmaktadır. AB üyesi olmayan bir ülkenin AB üyesi devletlerin ulusal makamları tarafından güvenli üçüncü ülke sayılabilmesi için özetle ilgili ülkede iltica başvurusunda bulunan şahsın hayatı ve hürriyetinin ırk, dil, milliyet ve siyasi görüş yüzünden tehdit edilmemesi, ciddi zarar görme riskinin bulunmaması, Cenevre Sözleşmesi uyarınca geri gönderme ilkesine riayet edilmesi, uluslararası hukukta yer alan sınır dışı edilme yasaklarına uyulması ve mülteci statüsü talebinde bulunma ve mülteci statüsünde yararlanma olasılığının bulunması gerekmektedir. Öte yandan, belirli bir iltica başvurusu için bir ülkenin güvenli kaynak ülke sayılabilmesi için iltica başvurusunda bulunan kişinin o ülkenin vatandaşı veya eğer iltica başvurusunda bulunan kişi vatansız ise ilgili ülkede evvelce düzenli şekilde ikamet ediyor olması gerekmektedir. Benzer şekilde, belirli bir iltica başvurusu için bir ülkenin ilk iltica ülkesi sayılabilmesi için iltica başvurusuna ilgili ülkede mülteci statüsünün verilmesi ve iltica başvurusunun hala bu statüden yararlanabiliyor olması veya geri göndermeme ilkesinden yararlanmayı kapsayan şekilde ilgili ülkede yeterli düzeyde korunması icap etmektedir. Son olarak, Avrupalı güvenli üçüncü ülke olarak sayılabilmek için üçüncü bir ülkenin Cenevre Sözleşmesi’ni hiçbir çekince olmadan ve İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerin Korunmasına Dair Sözleşme’yi onaylaması ve kanun tarafından düzenlenmiş bir iltica sistemine sahip olması gerekmektedir. Öte yandan, iltica başvurusunda bulunan kişiye

⁹⁰ Uluslararası Göç Örgütü, “Uluslararası Göç Hukuku: Göç Terimleri Sözlüğü”, 24.

⁹¹ AB Konseyi, “Council Directive on minimum standards for procedures for granting and withdrawing refugee status”.

kendisine güvenli ülke hükümlerinin uygulanmasına itiraz edebilme hakkı da verilmiştir.⁹²

Yukarıda özet bir şekilde izah edilen güvenli ülke hükümleri iltica başvurusunda bulunan şahsın tabi olacağı usul açısından büyük önem taşımaktadır. Anılan Yönerge'nin 33. maddesine göre eğer iltica başvurusunda bulunan kişi güvenli üçüncü ülke veya ilk iltica ülkesinden geliyorsa, ilgili şahsın iltica başvurusu kabul edilemez bulunabilmektedir. Benzer bir şekilde, 39.maddede Avrupalı güvenli üçüncü ülkeden gelen bir şahsın iltica başvurusunun incelenmeyebileceği ifade edilmektedir. Ayrıca 31. maddede iltica başvurusunu yapan kişi güvenli kaynak ülkeden geliyorsa, hızlandırılmış usule tabi tutulabileceği kaydedilmektedir.

Başka bir önemli husus ise, 46. maddenin 6. fıkrasında göre iltica başvurusuna ilişkin verilen karara itirazın sonucu açıklanana kadar iltica başvurusunda bulunan şahsın ilgili ülkede kalmasına eğer başvurusu hızlandırılmış usul kapsamında güvenli kaynak ülke olarak sayılan bir ülkeden gelmesinden ötürü temelden yoksun bulunmuşsa, ilk iltica ülkesinden gelmesinden ötürü başvuru kabul edilemez bulunmuşsa, Avrupalı güvenli üçüncü ülkeden geldiği için incelenmemeye karar verilmişse, mahkeme tarafından karar verilebilir. Bu sayılan durumlarda, başvuranın gerekli tercüme, hukuki yardım ve en azından bir hafta hazırlanma süresine sahip olması şarttır. Bu hükümler, iltica başvurusunda bulunan şahsın, başvurusu hakkında verilen karara ilişkin etkili bir hukuk yoluna başvurusu için öngörülen süre bitene kadar veya söz konusu hukuk yoluna başvuru yapıldıysa başvuru hakkında karar verilene kadar ilgili ülkede kalmasını öngören 46. maddenin 5. fıkrasının istisnasını teşkil etmektedir. Özetle, güvenli kaynak ve ilk iltica ülkesinden gelmek, iltica başvurusunun ele alınmasına ilişkin usullerde kayda değer değişikliğe neden olmaktadır.

Geri kabul anlaşmaları ve güvenli ülke hükümleri, insan haklarına gerekli özenin gösterilmemesine neden oldukları için eleştirilmişlerdir. Güvenli ülke hükümlerine yöneltilen en temel eleştiri, söz konusu hükümlerin 1951 Cenevre Sözleşmesi ile uyum sağlamadığıdır. Güvenli ülke hükümlerinin milliyet temelinde bir ayrımcılığı getirdiği ve iltica başvurularının uluslararası hukuk uyarınca belirtilen şekilde işleme alınmamasına neden olduğu kaydedilmektedir. Uluslararası hukuk temelinde iltica başvurularının şahsi şekilde değerlendirmesi gerekirken söz konusu hükümler iltica başvurularını milliyet temelinde ele alınmasına neden olmaktadır.⁹³

⁹² a.g.e

⁹³ Avrupa Mülteci ve Sürgün Konseyi, "ECRE Comments on the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing an EU common list of safe

Güvenli ülke hükümlerinin neden olduğu başka bir sorun, iltica başvurusunda bulunanların kendilerine güvenli ülke hükümleri uygulanmasına yönelik itiraz haklarını etkin şekilde kullanmalarının çok güç olmasıdır. Örnek olarak, hızlandırılmış usule tabi olacak iltica başvuru sahipleri güvenli ülke hükümlerinin kendisine uygulanmasına itiraz edebilmek için Malta, Bulgaristan ve Birleşik Krallık'ta sadece birkaç güne sahiptir.⁹⁴

Güvenli üçüncü hükümlerinin eleştirildiği başka bir boyut, güvenli üçüncü ülkelerde mülteci haklarının ihlal edilmesi olasılığıdır.⁹⁵ Bir ülkenin, AB tarafından güvenli üçüncü ülke ilan edilmesi ilgili ülkenin mülteci haklarına gerekli saygıyı göstermesini teminat altına almamaktadır. Bu çerçevede, güvenli üçüncü ülkenin iltica başvurusunda bulunan kişiyi mülteci haklarına saygı gösterilmeyecek başka bir ülkeye geri göndermesi de mümkündür. Bu durum ilgili kişi için zincirleme geri gönderme durumunu doğuracaktır.

AB Komisyonu, bu eleştiriler karşısında geri kabul anlaşmalarına insan haklarının uygulanmasını koruyucu hükümler(*non-affected clauses*) koymuştur.⁹⁶ Geri kabul anlaşmalarındaki bu hükümler uluslararası göç hukukunun temel metinlerine saygıyı garanti altına almayı amaçlamaktadır. Avrupa Komisyonu, geri kabul anlaşmalarında uluslararası koruma talebinde bulunan kişiler haklarında ilgili ülke mevzuatına göre geri gönderme kararı alınmadığı sürece geri gönderilmeyeceğini belirtmektedir. Üye devletlerin uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerine de riayet edilmesinin önemine işaret edilmektedir.

Ülke Örnekleri

Geri kabul anlaşmaları ve güvenli ülke hükümleri AB'nin 1990'lardan beri kurguladığı ve yürüttüğü dışsallaştırma politikasının temel uluslararası araçlarıdır. Geri kabul anlaşmaları üçüncü ülkelerin ilgili şahsı kabul etmesini teminat altına alırken, güvenli ülke hükümleri ilgili şahsın vakit ve kaynak alan olağan iltica usulünden yararlanmasının önüne geçmektedir. Bu çerçevede, geri kabul anlaşmaları ve güvenli ülke hükümlerinin uygulanması Pakistan, Türkiye ve Ukrayna örnekleri vasıtasıyla incelenecektir. AB'yle olan ikili ilişkilerinin farklı seviyelerde yürütülmesinden dolayı bu üç ülke incelenmek üzere seçilmiştir. Türkiye AB'ye katılım sürecinde olan bir ülke

countries of origin and amending the recast Asylum Procedures Directive (COM (2015) 452) October 2015".

⁹⁴ Meijers Komisyonu, "Note on an EU list of safe countries of origin".

⁹⁵ Noll, "Readmission Agreements Concluded by the EU", 83–86.

⁹⁶ Avrupa Komisyonu, "Evaluation of EU Readmission Agreements". Communication from the Commission to the EP and the Council", 10.

iken, Ukrayna'nın AB ile ilişkisi sadece ortaklık seviyesindedir. Diğer iki ülkeyle karşılaştırıldığında, Pakistan'ın AB'yle olan ilişkisi ise oldukça temel seviyededir. İlişkilerdeki bu seviye farklılığı normatif güç AB'nin değişik aktörlerle nasıl etkileşim kurduğunu ortaya koyacak ve AB'nin dış ilişkilerinde hangi normların etkin olduğunu incelemeye fırsat verecektir.

Pakistan

Pakistan ile AB'nin geri kabul anlaşmasının imzalanmasından önce AB Komisyonu Pakistan ile AB'nin iş birliğini değerlendiren ülke strateji raporları yayımlamıştır.⁹⁷ Söz konusu raporlarda Pakistan'ın siyasi, ekonomik ve sosyal durumu hakkında tespitlerde bulunulmaktadır. 2007-2013 yıllarını kapsayan raporda geri kabul anlaşması müzakeresi için AB Konseyinin Komisyona 2000 yılında yetki verdiği, geri kabul anlaşması müzakeresinin hâlihazırda devam ettiği ve Komisyonun Pakistan'a bu konuda destek vermeye hazır olduğu kaydedilmektedir.⁹⁸

Pakistan ile AB arasında 2010 senesinde yürürlüğe giren geri kabul anlaşmasının giriş kısmında ve 15. maddesinde söz konusu anlaşmanın tarafların uluslararası hukuktan doğan yükümlülük, sorumluluk ve haklarına helal getirmeyeceği belirtilmektedir. Anlaşmada geri kabul işlemlerinin nasıl yürüyeceği, işlemlerin usullerindeki süre sınırları, hangi kimlik belgelerin yeterli kanıt olarak tanınabileceği gibi hususlar hüküm altına alınmaktadır.⁹⁹ Pakistan'ın bu anlaşmayı imzalamasının nedeninin evvelce AB ile imzaladığı ortaklık ve kalkınma üzerine iş birliği anlaşmasının uygulanması olduğu düşünülmektedir. Pakistan'la geri kabul anlaşması imzalanmasında Pakistan'a herhangi bir vize kolaylığı verilmesi gündeme gelmemiştir.¹⁰⁰

Söz konusu anlaşmanın imzalanması sırasında Pakistan'da mülteci ve göçmenlerin insan haklarının korunmasının mümkün olup olmadığı gündeme gelmiştir.¹⁰¹ Birinci olarak, Pakistan'da silahlı gruplar insan hakları ihlallerinde bulunmakta, zorla kaybolmalar ve iç silahlı çatışmalar yaşanmakta, dini azınlıklara ayrımcılık uygulanmakta olduğu iddia edilmektedir.¹⁰² İkinci olarak Pakistan hâlihazırda Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve Mültecilerin Hukuki Statüsü'ne ilişkin 1967 Protokolü'nü imzalamamıştır. Üçüncü olarak, Pakistan'da 1.5 milyon Afgan mülteci bulunmakta ve bu mültecilerin insan haklarına saygı

⁹⁷ Avrupa Komisyonu, "Pakistan-European Community Country Strategy Paper for 2007-2013".

⁹⁸ a.g.e, 16.

⁹⁹ AB Konseyi, "Agreement with Pakistan on readmission".

¹⁰⁰ Billet, "EC Readmission Agreements: A Prime Instrument of the External Dimension of the EU's Fight against Irregular Immigration. An Assessment after Ten Years of Practice", 70.

¹⁰¹ Persson, "Asylum - not an EU problem?", 39-40.

¹⁰² Uluslararası Af Örgütü, "Pakistan report".

gösterilmediği ve temel ihtiyaçlarının karşılanmasında yetersizlikler olduğu iddia edilmektedir.¹⁰³ Pakistan’da bulunan 1.5 milyon Afgan mültecinin durumu bu konuda dikkat çekmektedir. Söz konusu mültecilerin kayıt belgelerinin süresi 2015 yılının sonuna kadar uzatılmış; ancak mültecilerin kaydı için kalıcı bir çözüm öngörülmemiştir.¹⁰⁴ Ayrıca Avrupa’dan Pakistan’a gönderilen Afgan kişilerin Afganistan’a Pakistan’da keyfi tutuklama ve gözetimden sonra geri gönderilmesi de mümkündür.¹⁰⁵

Yukarıdaki hususlar dikkate alındığında, ülkedeki güvenlik durumunun istikrarsızlığını koruması, ayrımcılığın engellenmesinde kayda değer bir başarıya ulaşılamaması ve ülkenin zaten hâlihazırda ciddi bir sayıda mülteci barındırması, geri kabul anlaşması suretiyle gönderilecek kişilerin temel güvenliklerinin Pakistan’da sağlanıp sağlanamayacağı konusunda ciddi şüpheler oluşturmaktadır.

AP’nin ilgili geri kabul anlaşmasını müzakeresinde, bilhassa Sosyalist Grup üyesi vekiller Pakistan’ın Cenevre Sözleşmesi’ni imzalamayan birkaç ülkeden olduğu, Pakistan’ın zaten dünyada en fazla mülteciyi barındıran ülke olduğunu, bunun üstüne Pakistan’dan Avrupa’ya Pakistan üzerinden oluşan Afganları geri kabul etmesini istemenin makul olmadığını, Pakistan’da 21 milyon kişiyi yerinden eden sellerin olmasının sadece iki hafta sonrasında bu anlaşmanın imzalanmasının Avrupa’nın Pakistan’daki duruma kayıtsızlığını gösterdiğini, Pakistan’da gerek ekonomik gerek siyasi durumun olumlu seyretilmediğini ve bu durumda geri kabul anlaşması vasıtasıyla gönderilecek şahısların insan haklarının korunması için ilave tedbirler alınması gerektiği kaydedilmiştir.¹⁰⁶

Türkiye

Türkiye’nin AB’ye adaylığı 1999 yılında yapılan AB Zirvesi’nde onaylanmıştır.2005 yılında AB, Türkiye’nin siyasi kriterleri karşıladığı belirterek üyelik müzakerelerine başlanması kararını almıştır. Mevcut durumda 16 fasılda müzakere açılmış ve 1 fasılda müzakere geçici olarak kapanmıştır.¹⁰⁷ AB’nin Türkiye ile ilgili siyasi diyalogu her seviyede yürüttüğü kaydedilmektedir.¹⁰⁸

¹⁰³ Boone, “Afghan refugees being driven from Pakistan by harassment, rights group says”.

¹⁰⁴ BMMYK, “UNHCR - Pakistan”.

¹⁰⁵ Migregroup, “Le Parlement européen doit dire NON à l’accord de réadmission UE-Pakistan !”

¹⁰⁶ Avrupa Parlamentosu, “Debates - Monday, 20 September 2010 - Agreement between the EC and Pakistan on readmission - Community readmission agreements with third countries (debate)”.

¹⁰⁷ AB Bakanlığı, “Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi - AB BAKANLIĞI”.

¹⁰⁸ Avrupa Dış İşlem Servisi, “EU relations with Turkey”.

AB ile Türkiye arasındaki geri kabul anlaşması, 1 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁰⁹ Söz konusu anlaşmanın 18. maddesinde, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve Mültecilerin Hukuki Statüsü'ne ilişkin 1967 Protokolü, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, İşkence Ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani Veya Küçültücü Muamele Veya Cezaya Karşı Sözleşme, sınır dışı edilme, transit ve vatandaşların geri kabulüne ilişkin sözleşmelere helal getirmeyeceği kaydedilmiştir.¹¹⁰ Anlaşmanın devamında geri kabul sürecinin nasıl yürüyeceğine ilişkin esas ve usuller yer almıştır.¹¹¹ Söz konusu anlaşmanın 24. maddesi uyarınca üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızların geri kabulüne ilişkin işlemlere anlaşmanın yürürlüğe girmesinden üç sene sonra, 1 Ekim 2017 tarihinde başlanacağı zikredilmiştir. Türkiye'nin AB ile geri kabul anlaşması imzalamasında gerek AB üyeliği gerek Türklere vize kolaylığı sağlamasının önem taşıdığı görülmektedir.¹¹²

Söz konusu geri kabul anlaşmasının AB açısından önemi, AB'ye yönelik kitlesel mülteci akınının kuvvetlenmesiyle daha da artmıştır. Türkiye'den Yunanistan'a mülteci ve göçmenlerin geçişini engellemek amacıyla Türkiye ve AB arasındaki müzakereler yoğunlaşmıştır. Bu çabaların sonucunda, Türkiye ve AB arasında 18 Mart 2016 tarihinde mutabakata varılmıştır. Bu mutabakatta özetle 20 Mart 2016 tarihinden itibaren Yunanistan'a Türkiye'den geçiş yapmış tüm düzensiz göçmenlerin Türkiye'ye geri gönderileceği, Yunanistan'dan Türkiye'ye geri gönderilen her Suriyeli için Türkiye'den aynı sayıda Suriyelinin AB'ye yerleştirileceği kayıt altına alınmıştır.¹¹³ Bu geri gönderme işlemlerinin hukuki dayanağının Türkiye ve Yunanistan arasındaki geri kabul anlaşması olduğu; ancak 1 Haziran 2016'dan itibaren söz konusu dayanağın AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması olacağı ifade edilmiştir. AB hukukuna göre geri göndermelerin ilk iltica ülkesi ya da güvenli üçüncü ülke hükümleri uyarınca yapılabileceği, güvenli üçüncü ülke hükmünün uygulanması durumunda geri gönderme kararına yapılan itiraz geri gönderme kararını askıya aldığı ve ilk iltica ülkesi hükmünün uygulanması

¹⁰⁹ Dışişleri Bakanlığı, "Vatandaşlarımızın Schengen Alanına Vizesiz Seyahati, Geri Kabul Anlaşması ve Göç Eylem Planı / T.C. Dışişleri Bakanlığı".

¹¹⁰ Yılmaz, "The Readmission Agreement between the EU and Turkey".

¹¹¹ Göçmen, "Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki Geri Kabul Anlaşmasının Hukuki Yönden Analizi".

¹¹² Bürgin, "Why the EU Still Matters in Turkish Domestic Politics: Insights from Recent Reforms in Migration Policy"; Dışişleri Bakanlığı, "Vatandaşlarımızın Schengen Alanına Vizesiz Seyahati, Geri Kabul Anlaşması ve Göç Eylem Planı / T.C. Dışişleri Bakanlığı".

¹¹³ Avrupa Komisyonu, "European Commission - Press release - EU-Turkey Agreement: Questions and Answers".

durumunda ise itiraz işleme alınırken geri göndermenin askıya alınması için talepte bulunulabileceği belirtilmiştir.¹¹⁴

Bu alanda başka önemli bir gelişme ise Avrupa Komisyonunun 9 Eylül 2015 tarihinde AB düzeyinde güvenli kaynak ülke listesini önermesidir.¹¹⁵ Avrupa Komisyonu Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya, Kosova, Karadağ, Türkiye ve Sırbistan'ın güvenli kaynak ülke olarak sayılmasını teklif etmiştir. Söz konusu öneride, göç krizinin AB üyesi devletlerin iltica sistemlerine oluşturduğu emsalsiz baskının daha etkin göç yönetimini gerekli kıldığı ve üye devletler arasındaki güvenli kaynak ülke hükümlerinin uygulanmasında farklılıklar olduğu ifade edilmiştir. Bu tespitlerden hareketle, AB'deki iltica başvurusunda bulunan kişilerin yüzde 17'sinin yukarıda sayılan ülkelerde geldiği ifade edilmekte ve AB düzeyinde bir liste ile iltica sistemlerinin etkinliğinin artırılacağı, Avrupa İltica Sistemi'nin suiistimalinin önüne geçileceği ve ihtiyacı bulunan kişilere koruma sunulması için daha fazla kaynak kullanılabilmesi zikredilmektedir.¹¹⁶

AB Komisyonunun Türkiye'yi güvenli kaynak ülke ilan etme teklifi ve sonrasında AB-Türkiye Mutabakatı Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ve uluslararası sivil toplum kuruluşları tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin başında Türkiye'nin güvenli ülke olarak nitelendirilmesinin uygun olmadığı tespiti gelmektedir.¹¹⁷ Türkiye'deki iltica sisteminin yüksek sayıdaki uluslararası koruma ihtiyacı bulunan kişinin ihtiyacını karşılayamadığı, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne Türkiye'nin koyduğu coğrafi çekincenin halen yürürlükte olduğu ve Türkiye'de insan hakları ihlallerinin bulunduğu dile getirilmektedir. İkinci olarak, 18 Mart Mutabakatı sonrasında Yunanistan adalarındaki kabul ve kayıt merkezlerinin idari gözetim merkezlerine dönüştüğü ve bu durumun uluslararası hukuka uygun olmadığı dile getirilmiştir. Çeşitli sivil toplum kuruluşları mutabakat sonrasında söz konusu adalardaki faaliyetlerini durdurmuş ve mutabakatı iltica başvurusunda bulunanların haklarını ve insani durumlarını göz ardı ettiği için protesto etmiştir. Adalardan çekilen kuruluşlar, BMMYK, Sınır Tanımayan Doktorlar, Norveç Mülteci Konseyi, Çocukları Kurtar,

¹¹⁴ a.g.e

¹¹⁵ Avrupa Parlamentosu, "Safe countries of origin Proposed common EU list".

¹¹⁶ Avrupa Komisyonu, "An EU ' Safe Countries of Origin ' List".

¹¹⁷ BMMYK, "Legal considerations on the return of asylum-seekers and refugees from Greece to Turkey as part of the EU-Turkey Cooperation in Tackling the Migration Crisis under the safe third country and first country of asylum concept"; Avrupa Mülteci ve Sürgün Konseyi, "ECRE strongly opposes legitimising push-backs by declaring Turkey a ' safe third country '", ; Uluslararası Af Örgütü, "EU Turkey Summit: EU and Turkish leaders deal death blow to the right to seek asylum | Amnesty International".

Uluslararası Kurtarma Komisyonu ve OXFAM'dır.¹¹⁸ BMMYK, mutabakat sonrasında yayımladığı açıklamada, adalardaki kabul ve kayıt merkezlerinin idari gözetim merkezlerine dönüştüğünü ve Yunanistan'ın adalarda iltica başvurularını değerlendirecek kapasiteye sahip olmadığını dile getirmiştir.¹¹⁹

Ukrayna

Ukrayna ve AB arasında 1994 yılında imzalanan Ortaklık ve İş Birliği Anlaşması tarafların arasındaki ilişkilerin hukuki dayanağını oluşturmaktadır.¹²⁰ Ukrayna'da gerçekleşen 2004 yılındaki turuncu devrimden sonra AB ve Ukrayna arasındaki ilişki derinleşmiştir. Ukrayna Avrupa Komşuluk Politikası'nda öncelikli bir ülke olup AB'nin Ukrayna'ya desteğinin 2014 senesinden itibaren arttığı kaydedilmektedir.¹²¹

AB ve Ukrayna arasında 2010 senesinde yürürlüğe giren Geri Kabul Anlaşması'yla düzenlenen düzensiz göçün idaresi konusunda taraflara düşen haklar ve sorumluluklar hüküm altına alınmıştır.¹²² Söz konusu anlaşmada, tarafların yasa dışı göçle mücadelede kararlı oldukları belirtilmiş ve anlaşmasının Uluslararası İnsan Hakları Beyannamesi, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve Mültecilerin Hukuki Statüsü'ne ilişkin 1967 Protokolü, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nden kaynaklanan uluslararası hukuki yükümlülük ve haklarına helal getirmeyeceğini teslim ettikleri kaydedilmiştir. Anlaşmanın devamında geri kabul işleminin nasıl yapılacağı, bu işlem sırasında dikkat edilecek usul noktaları ve diğer detaylar açıklanmıştır.

Ukrayna ile imzalanan Geri Kabul Anlaşması bilhassa Ukrayna'ya geri gönderilecek kişilerin insan haklarının korunması hususu açısından eleştirilmiştir.¹²³ Ukrayna'da mültecilerin maruz kaldığı insan haklarıyla uyuşmayan muameleler çeşitli platformlarda dile getirilmiştir. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün 2006 senesinde yayımladığı raporda Ukrayna'da mülteciler ve göçmenlerin standartlara uygun olmayan gözetim koşullarında tutulduğu, fiziksel istismar ve sözlü tacize maruz kaldıkları kaydedilmiştir.¹²⁴

¹¹⁸ Avrupa Mülteci ve Sürgün Konseyi, "EU leaders agree on EU-Turkey Deal despite serious concerns over its consequences for human rights of refugees and migrants".

¹¹⁹ BMMYK, "UNHCR - UNHCR redefines role in Greece as EU-Turkey deal comes into effect".

¹²⁰ Avrupa Dış Eylem Servisi, "The EU's relations with Ukraine".

¹²¹ Avrupa Dış Eylem Servisi, "EU-Ukraine Relations".

¹²² AB Konseyi, "Agreement between the European Community and Ukraine on the readmission of persons".

¹²³ Persson, "Asylum - not an EU problem?", 41-42.

¹²⁴ İnsan Hakları İzleme Örgütü, "Managing Migration Means Potential EU Complicity in Neighboring States' Abuse of Migrants and Refugees", 2:8.

Uluslararası Af Örgütü tarafından 2010 yılında Ukrayna'daki insan hakları hakkında yayımlanan raporda mültecilerin ve göçmenlerin bulunduğu olumsuz koşullara dikkat çekmiştir.¹²⁵ Bu raporda, Ukrayna'daki iltica sisteminin işlerliğini kaybettiği, göçmen ve sığınmacıların uygun olmayan koşullarda gözetim altında tutulduğu, bazılarının hayati tehlikeye maruz kalabilecekleri yerlere zorla gönderildikleri iddia edilmiştir. Mülteci ve göçmenlerin karşılaştığı benzer sorunlar Avrupa Mülteci ve Sürgün Konseyi tarafından Ukrayna hakkında yayımlanan raporda da zikredilmiştir. Söz konusu raporda sivil toplum kuruluşlarının gerekli incelemeleri yapamamasının ve mülteci ve göçmenler için uygun barınma merkezlerinin bulunmamasının endişe verici olduğunu dile getirilmiştir.¹²⁶

BMMYK tarafından 5 Mart 2014'te yayımlanan raporda 2013 senesinde Ukrayna'da yaşanan olaylar sonrasında Ukrayna'da bölünmüşlük durumunun ortaya çıktığı, Ukrayna'nın güvenli kaynak ülke ve güvenli üçüncü ülke olarak tanımlanmasının uygun olmadığı, geri kabul anlaşmaları suretiyle Ukrayna'ya geri gönderme işlemlerinin yapılmasında azami dikkat gösterilmesi gerektiği ve bilhassa geri kabul anlaşmaları ile güvenli üçüncü ülke hükümlerinin beraber kullanılmasının uluslararası koruma talebinde bulunacak kişilerin gerektiği şekilde iltica başvurularını yapmadan Ukrayna'ya geri gönderilmelerine neden olacağı kaydedilmektedir.¹²⁷

Değerlendirmeler

Normatif güç AB söylemi, AB'nin dış politikasının incelenmesinde sıklıkla kullanılan bir terim olmuştur. AB'nin diğer uluslararası aktörlerden farklı olduğu ve dış politikasını belli normlara göre inşa ettiği tezleri bu yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Söz konusu yaklaşımın AB'nin dışsallaştırma politikasını açıklamakta bazı yetersizlikleri olduğu görülmektedir. AB'nin kendisine yönelen göç akımlarını üçüncü ülkelere yönlendirmek için icra ettiği dışsallaştırma politikaları, uluslararası göç hukukunun getirdiği temel korumalar açısından olduğu kadar ilgili kişilerin insan hakları açısından da sakıncalar yaratmaktadır. AB sözde normatif güç olarak, mevcut uluslararası normlardan da geriye gidişe neden olacak uygulamalara imza atmaktadır. Geri kabul anlaşmaları ve güvenli ülke hükümlerinin, ilgili kişilerin uluslararası hukukun getirdiği imkânlardan etkin şekilde yararlanamamalarına neden olduğu değerlendirilmektedir. Pakistan ve Ukrayna örneğinde görüldüğü üzere geri kabul anlaşmaları hâlihazırda başarılı şekilde işleyen iltica sistemlerine sahip olmayan ülkelerle yapılmıştır.

¹²⁵ Uluslararası Af Örgütü, "PUT DEEDS BEFORE WORDS ' DELIVER HUMAN RIGHTS FOR UKRAINE", 5-6.

¹²⁶ Avrupa Mülteci ve Sürgün Konseyi, "Readmission to Ukraine".

¹²⁷ BMMYK, "International Protection Considerations related to developments in Ukraine".

Bu ülkelere geri gönderilecek şahsıların insan haklarının ihlal edileceği ortadayken, AB üyesi devletlerin bazıları Ukrayna'yı güvenli üçüncü ülke olarak nitelendirmektedir. 18 Mart 2016 tarihli AB-Türkiye Mutabakatı'nın uygulanması da benzer şekilde uluslararası örgütler tarafından insan hakları ihlallerine neden olacağı için eleştirilmiştir.

AB'nin geri kabul anlaşmaları ve güvenli ülke politikaları temelinde izlediği göç politikası ile Cenevre Sözleşmesi'yle kurulan uluslararası göç rejimi arasında belirgin farklar vardır. Uluslararası göç hukukunun temellerinden olan 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde uluslararası korumayı sağlama sorumluluğunun kime ait olduğu belirlenmişken, AB'nin tesis ettiği sistemde bu sorumluluğun sahipleri anlaşmalar yoluyla hâlihazırda mülteci akınlarıyla mücadele etmekte zorlanan ülkelere aktarılmaktadır. Buradaki temel mantık mültecilerin yaratacağı külfetin üçüncü ülkelere anlaşmalar yoluyla önceden belirlenmiş ve hızlandırılmış usullerle gönderilmesidir. Bu durumun başka bir yansıması ise AB'nin oluşturduğu ve izlediği söz konusu norma dayalı rejimin başka ülkeler tarafından da icra edilmesidir. Üçüncü ülkeler de kaynak ve transit ülkelerle geri kabul anlaşmaları yapmaya gayret etmektedirler. Bu durum, mültecilerin zincirleme geri kabul anlaşmaları ile insan haklarının korunamayacağı bölgelere gönderilmesi olasılığını ortaya çıkarmaktadır.

AB'nin geri kabul anlaşması imzaladığı Pakistan ve Ukrayna'da geri gönderilecek kişilerin olumsuz koşullarla karşılaşacağı ve muhtemelen insan hakları ihlallerine maruz kalabileceği sivil toplum kuruluşları ve AP üyeleri tarafından dile getirilmiştir. Öte yandan, Komisyonun yayımladığı raporlardan Komisyonun da bu durumun farkında olduğu anlaşılmaktadır. Pakistan'ın güvenli üçüncü ülke olarak kabul edilmesi uzak bir olasılıktır. Pakistan ile yapılan geri kabul anlaşması, dışsallaştırma politikasının zaten mülteci kabul kapasitesini aşmış bir ülkeye de uygulandığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Pakistan'la karşılaştırılmayacak düzeyde az göç külfeti taşıyan AB, dış politika araçlarını kullanarak Pakistan'a bu göç külfetini aktarmayı hedeflemektedir. Ukrayna örneğinde ise AB Ukrayna ile geri kabul anlaşması imzalamış ve bazı AB ülkeleri Ukrayna'yı güvenli üçüncü ülke olarak tanımıştır; ancak uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları Ukrayna'da iltica sisteminde ciddi aksamalar olduğunu, yabancılardan insan hakları ihlalleriyle karşılaştığını ve Ukrayna'nın güvenli üçüncü ülke olarak kabul edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Dışsallaştırma politikalarının bir parçası olarak AB kendisindeki göç külfetini Ukrayna'ya aktarmak için yukarıdaki endişeleri göz ardı etmiş ve geri kabul anlaşmasının uygulanmasında bir beis görmemiştir.

AB'nin Pakistan ve Ukrayna ile yaptığı geri kabul anlaşmalarının birbirinden farkı uluslararası göç hukukuna yapılan atıfların farklı olmasıdır.¹²⁸ Pakistan'ın ilgili uluslararası mevzuatı onaylamamış olması

¹²⁸ Noll, "Readmission Agreements Concluded by the EU", 43.

sebebiyle, AB'nin bu ülkeyle yapmış olduğu geri kabul anlaşmasında sadece uluslararası hukuk ibaresi geçmektedir. Ukrayna ilgili uluslararası mevzuatı onayladığı için bu ülkeyle yapılan geri kabul anlaşmasında ilgili uluslararası mevzuata atıf yapılmaktadır. Bu çerçevede, dışsallaştırma politikaları çerçevesinde uluslararası hukuka yönelik AB tarafından pragmatik bir yaklaşımın benimsendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Suriye iç savaşından dolayı mülteci krizinin şiddetlenmesi, AB'nin Türkiye özelindeki dışsallaştırma politikasını hızlandırmasına neden olmuştur. 18 Mart 2016 tarihli AB-Türkiye Mutabakatı ve AB Komisyonunun Türkiye'nin güvenli kaynak ülke olarak tanınmasını önermesi, AB'nin dışsallaştırma politikasının en son örneklerindedir. Söz konusu yaklaşımın, bilhassa Yunan adalarında iltica başvurusunda bulunacak kişilerin uluslararası hukuk uyarınca sahip oldukları haklara gerekli saygının gösterilememesine neden olduğu birçok uluslararası kuruluş tarafından teslim edilmiştir.

AB'nin dışsallaştırma politikaları yukarıda incelenen ülke örnekleri bağlamında değerlendirildiğinde AB'nin dış politikasının mevcut uluslararası göç normlarından ayrıldığı, AB'de göçten kaynaklanabilecek külfetin üçüncü ülkelere aktarılmasının arzulandığı ve bu hedefin dış politika araçlarıyla gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. AB'nin bu eğilimi gerek AB'nin resmi belgelerinde gerekse AB'nin üçüncü ülkelerle olan ilişkisindeki tutumundan anlaşılabilir. Bu olgulardan hareketle AB'nin normatif güç olduğu iddiası ele alındığında ise AB'nin uluslararası normları değiştirdiği; ancak bu değişimin iddia edildiği şekilde insan haklarını kuvvetlendirici yönde olmadığı görülmektedir. Ayrıca AB'nin yarattığı bu değişim AB'nin normatif bir örnek olması ile değil, üçüncü ülkeleri geri kabul anlaşmalarını imzalamaya aktif bir şekilde teşvik etmesi sonucunda gerçekleşmektedir.¹²⁹ Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, AB örnek olma ya da difüzyon yoluyla değil, vizede kolaylık ve kalkınma yardımları gibi teşviklerle üçüncü ülkeler üzerinde etki yaratmaktadır.

Öte yandan, geri kabul anlaşmalarının imzalanması için Komisyona yetki verilmiş olsa da, ülkeler arasındaki farklılıklar AB'nin normatif güç olduğu iddiasının sorgulanmasına neden olmaktadır. AB seviyesinde bir güvenli üçüncü ülke listesinin var olmaması ve her üye devletin güvenli üçüncü ülkeleri ayrı ayrı olarak belirlemesi, AB'nin bu alanda henüz tek bir aktör olarak tanımlanmasının mümkün olmadığını göstermektedir; ancak Komisyonun bu alanda tek bir güvenli üçüncü ülke listesinin kabul edilmesi

¹²⁹ Billet, "EC Readmission Agreements: A Prime Instrument of the External Dimension of the EU's Fight against Irregular Immigration. An Assessment after Ten Years of Practice", 68–71.

için çalışmaları bulunmaktadır.¹³⁰ AB'nin geri kabul anlaşmalarında göreceli olarak tek sesliği sağlaması ancak güvenli üçüncü ülke konusunda sağlayamaması, AB'nin dış politikasının incelenmesinin her politika alanına özgü şekilde yapılması gerekliliğini göstermektedir.

Normatif güç yaklaşımında dile getirilen AB'nin Vestfalya temelli düzeni aştığı iddiasının da tekrar incelenmesi gerekmektedir. AB'nin ulus-devlet politikalarını aşan bir şekilde uluslararası ilişkilerin esasını normlar üzerinden değiştiren bir aktör olduğu iddiasının, dışsallaştırma politikaları bağlamındaki olgularla desteklenmediği görülmüştür. Söz konusu alanda AB'nin geleneksel uluslararası ilişkiler aktörlerinden farklı bir şekilde hareket ettiğine işaret eden herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. AB'nin Vestfalya temelli ulus devlet düzenini değiştiren bir davranış yerine ulus devletlerin ilgili alandaki etkinliğini artırıcı bir rol oynadığı görülmektedir. Üye devletler adına geri kabul anlaşmalarını müzakere eden AB'nin tek tek AB üyesi ülkelerden daha güçlü bir pazarlık gücüne sahip olacağı değerlendirilmektedir. Başka bir deyişle, AB'nin dışsallaştırma politikasını yürütmesinin arkasındaki asıl motivasyon AB'nin ulus devletlerden daha etkin bir pazarlık pozisyonuna sahip olmasıdır. Bu çerçevede, normatif mülahazalar yerine AB'nin dışsallaştırma politikasının oluşmasında politika sorunlarının etkin bir şekilde çözümü sonucunda elde edilen çıktı meşruiyetinin daha ön planda yer aldığı görülmektedir.

Normatif gücün icrasında normların difüzyonu ile AB'nin gücünün yansıtıldığı tezinin dışsallaştırma politikası bağlamında olgularla desteklenmediği görülmüştür. Geri kabul anlaşmalarının üçüncü ülkeler tarafından imzalanması, genellikle vize serbestisi veya benzer teşvik mekanizmaları kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Difüzyon ibaresi doğal bir akışa işaret ederken dışsallaştırma politikasında görülen üye devletler adına müzakere eden uluslar-üstü bir aktör ile üçüncü bir devletin karşılıklı müzakeresidir. Hyde-Price'in değindiği üzere AB'nin güç kullanarak yakın çevresini şekillendirmeyi hedeflediği savının dışsallaştırma politikasını daha iyi açıklayabileceği düşünülmektedir.¹³¹

AB'nin dışsallaştırma politikası değerlendirildiğinde, AB'nin normlarının göç alanındaki mevcut olan uluslararası normlardan geriye gidişe neden olduğu görülmektedir. 1951 Cenevre Sözleşmesi ve diğer ilgili

¹³⁰ Avrupa Komisyonu, "Establishing an EU common list of safe countries of origin for the purposes of Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council on common procedures for granting and withdrawing international protection, and amending Directive 2013/32/EU".

¹³¹ Hyde-Price, "Normative 'power Europe : a realist critique".

uluslararası mevzuat ile hüküm altına alınan geri gönderilmeme ve sığınma hakkı, AB'nin dışsallaştırma politikası ile zayıflatılmaktadır. Bu çerçevede, AB'nin olumsuz bir normatif güç olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. AB'nin uluslararası hukuka dayalı düzeni geliştirdiği kabulünün ilgili uluslararası hukukun insan hakları ile uyumu bağlamında değerlendirilmesinin daha yerinde olacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede, Sjursen'in AB'nin normatif gücünün kozmopolitan ilkelere göre ele alınması önerisinin daha etkili bir analitik çerçeve sunduğu değerlendirilmektedir.¹³²

Yukarıdaki değerlendirmelerden görüleceği üzere dışsallaştırma politikası alanında normatif güç kavramının açıklama gücü yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda, normatif güç kavramını analitik bir çerçeve yerine AB'nin kendi hakkındaki bir söylem olarak değerlendirmenin yerinde olduğu düşünülmektedir. Cebeci'nin de belirttiği üzere normatif güç AB söyleminin AB'nin iktidarını meşrulaştırma ve AB'nin tesis ettiği iktidar ilişkilerini normalmiş gibi göstererek etkinliğini artırma işlevi olduğu düşünülmektedir.¹³³ Normatif güç AB söylemi, AB'nin dışsallaştırma politikasını gerek uluslararası hukuk gerek bireyler için yarattığı olumsuz durumları 'normalleştirme' tehlikesi doğurmaktadır. 1990'lardan beri tutarlı bir şekilde oluşturulan ve tatbik edilen dışsallaştırma politikası ve göç konularına; 2013 yılında Manners tarafından kaleme alınan normatif güç kavramının 10 senelik tarihinin incelendiği ve kapsamlı bir yazın taraması içeren makalede bir kere bile değinilmemesi bu açıdan kayda değerdir.¹³⁴ Başka bir önemli husus ise normatif güç AB söyleminin AB'nin üçüncü ülkeler üzerindeki iktidarını meşrulaştırıcı rolüdür. Ayrıca AB'nin oluşturduğu "normal" in uluslararası hukuktaki normlardan geriye gidişi temsil etmesi kayda değerdir. Bu çerçevede, AB'nin dış politikasının uluslararası normlar, üçüncü ülkeler ve mülteciler üzerindeki etkileri dikkate alınarak normatif güç AB söyleminin gözden geçirilmesinde yarar olduğu değerlendirilmektedir.

Kaynakça

AB Konseyi. "Agreement between the European Community and Ukraine on the readmission of persons". *Official Journal of the European Union*, sayı L 332 (2010). [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22007A1218\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22007A1218(01)).

¹³² Sjursen, "The EU as a 'normative' power: how can this be?"

¹³³ Cebeci, "European Foreign Policy Research Reconsidered: Constructing an 'Ideal Power Europe' through Theory?"

¹³⁴ Bkz. Manners, "Assessing the decennial, reassessing the global: Understanding European Union normative power in global politics".

- . “Agreement with Pakistan on readmission”, 2010. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=URISERV:jl0057>.
- . “Conclusions of the Presidency - Edinburgh, December 12, 1992”, 1991. https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj2-djBuPzLAhXGIJoKHa5zBYUQFggtMAM&url=http://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_4_zirveler_1985_sonrasi/1992_12_edinburgh_zirvesi_b.
- . “Council Directive on minimum standards for procedures for granting and withdrawing refugee status”. *Official Journal of the European Union*, sayı L 326/13 (2005). <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3A133140>.
- . “Council Recommendation of 30 November 1994 concerning a specimen bilateral readmission agreement between a Member State and a third country”. Erişim 07 Nisan 2016. [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31996Y0919\(07\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31996Y0919(07)).
- . “Strategy paper on immigration and asylum policy”. Erişim 07 Nisan 2016. <http://archiv.proasyl.de/texte/europe/eu-a-o.htm>.
- . “TAMPERE EUROPEAN COUNCIL 15 AND 16 OCTOBER 1999 PRESIDENCY CONCLUSIONS”, 1999. http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm.
- . “The Hague Programme: 10 priorities for the next five years”. *Official Journal of the European Union*, sayı C 236 (2005). <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=uriserv:l16002>.
- . “The Stockholm Programme”. *Official Journal of the European Union*, sayı C 115 (2010). <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=uriserv:jl0034>.
- Moscoe, Adam. “Not So Normative After All: The Securitization of Migration since 9/11 and the Erosion of Normative Power in Europe”. *Carleton Review of International Affairs* 2 (2013): 34–47.
- Boone, Jon. “Afghan refugees being driven from Pakistan by harassment, rights group says”. *The Guardian*, 18 Kasım 2015. <http://www.theguardian.com/world/2015/nov/18/afghan-refugees-being-driven-from-pakistan-by-harassment-rights-group-says>.
- Aggestam, Lisbeth. “Introduction: Ethical power Europe?” *International Affairs* 84, sayı 1 (2008): 1–11. doi:10.1111/j.1468-2346.2008.00685.x.
- Aubarell, Gemma, Ricard Zapata-Barrero, ve Xavier Aragall. “New Directions of National Immigration Policies: The Development of the External Dimension and its Relationship with the Euro-Mediterranean Process”. *EuroMesco Paper*, sayı 79 (2009).
- AB Bakanlığı. “Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi - AB BAKANLIĞI”. Erişim 29 Şubat 2016. <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111&l=1>.
- Avrupa Dış Eylem Servisi. “EU relations with Turkey”. Erişim 14 Nisan 2016. <http://eeas.europa.eu/turkey/>.
- . “EU-Ukraine Relations”, 2015. http://eeas.europa.eu/factsheets/news/eu-ukraine_factsheet_en.htm.

- . “The EU’s relations with Ukraine”. Erişim 31 Aralık 2015. <http://www.eeas.europa.eu/ukraine/>.
- Avrupa Komisyonu. “A EUROPEAN AGENDA ON MIGRATION”, 2015. http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/communication_on_the_european_agenda_on_migration_en.pdf.
- . “An Eu ‘ Safe Countries of Origin ’ List”, 2015. http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/2_eu_safe_countries_of_origin_en.pdf.
- . “Communication from the Commission to Council and the European Parliament on Immigration and Asylum Policies”, 1994. http://aei.pitt.edu/1262/1/immigration_asylum_COM_94_23.pdf.
- . “Establishing an EU common list of safe countries of origin for the purposes of Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council on common procedures for granting and withdrawing international protection, and amending Directive 2013/32/EU”, 2015. http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/proposal-implementation-package/docs/proposal_for_regulation_of_the_ep_and_council_establishing_a_n_eu_common_list_of_safe_countries_of_origin_en.pdf.
- . “European Commission - PRESS RELEASES - Press release - EU-Turkey Agreement: Questions and Answers”, 2016. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-16-963_en.htm.
- . “Evaluation of EU Readmission Agreements". Communication from the commission to the EP and the Council”, 2011. http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/news/intro/docs/comm_pdf_com_2011_0076_f_en_communication.pdf.
- . “Integration of concerns related to migration within the external policy”, 2002. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52002DC0703>.
- . “Pakistan-European Community Country Strategy Paper for 2007-2013”, 2006. http://eeas.europa.eu/pakistan/csp/07_13_en.pdf.
- . “Return & readmission”, 2015. http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/irregular-migration-return-policy/return-readmission/index_en.htm.
- Avrupa Mülteci ve Sürgün Konseyi. “ECRE Comments on the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing an EU common list of safe countries of origin and amending the recast Asylum Procedures Directive (COM (2015) 452) October 2015”, 2015. <http://www.ecre.org/component/downloads/downloads/1051.html>.
- . “ECRE strongly opposes legitimising push-backs by declaring Turkey a ‘ safe third country ’”, 2016.
- . “EU leaders agree on EU-Turkey Deal despite serious concerns over its consequences for human rights of refugees and migrants”, 2016. <http://www.ecre.org/component/content/article/70-weekly-bulletin->

- articles/1434-eu-leaders-agree-on-eu-turkey-deal-despite-serious-concerns-over-its-consequences-for-human-rights-of-refugees-and-migrants-.html.
- . “Readmission to Ukraine”, 2010. <http://www.ecre.org/component/downloads/downloads/583.html>.
- Avrupa Parlamentosu. “Debates - Monday, 20 September 2010 - Agreement between the EC and Pakistan on readmission - Community readmission agreements with third countries (debate)”, 2010. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=CRE&reference=20100920&secondRef=ITEM-018&language=EN&ring=A7-2010-0231>.
- . “Safe countries of origin Proposed common EU list”, 2015. <http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-569008-Safe-countries-of-origin-FINAL.pdf>.
- Balducci, Giuseppe. “Inside Normative Power Europe : Actors and Processes in the European Promotion of Human Rights in China EU Diplomacy”, 2008. http://aei.pitt.edu/9606/1/EDP_8_2008.Balducci.pdf.
- Benedetti, Ezio. “Eu Migration Policy and Its Reflection in Third Countries”: *EU MIGRATION POLICY AND ITS REFLECTION IN THIRD COUNTRIES: BELARUS, MOLDOVA, RUSSIA, UKRAINE* içinde, editör Silvo Devetak ve Olesia Sirbu, 9–65. Maribor: Slovenia: ISCOMET Institute for Ethnic and Regional Studies, 2012. http://www.project-bridge.eu/datoteke/Publications/EU_MIGRATION_POLICY.pdf.
- Bicchi, Federica. “‘Our size fits all’: normative power Europe and the Mediterranean”. *Journal of European Public Policy* 13, sayı 2 (2006): 286–303. doi:10.1080/13501760500451733.
- Billet, Carole. “EC Readmission Agreements: A Prime Instrument of the External Dimension of the EU’s Fight against Irregular Immigration. An Assessment after Ten Years of Practice”. *European Journal of Migration and Law* 12 (2010): 45–79. doi:10.1163/157181610X491187.
- BMMYK. “International Protection Considerations related to developments in Ukraine”, 2014. <http://www.refworld.org/docid/5316f7884.html>.
- . “UNHCR - UNHCR redefines role in Greece as EU-Turkey deal comes into effect”, 2016. <http://www.unhcr.org/56f10d049.html>.
- . “UNHCR - Pakistan”. Erişim 30 Aralık 2015. <http://www.unhcr.org/pages/49e487016.html>.
- . “Legal considerations on the return of asylum-seekers and refugees from Greece to Turkey as part of the EU-Turkey Cooperation in Tackling the Migration Crisis under the safe third country and first country of asylum concept”, 2016, 9–10.
- Buchan, David. *Europe: the strange superpower*. Aldershot, Hants, England: Dartmouth, 1993.
- Bürgin, Alexander. “Why the EU Still Matters in Turkish Domestic Politics: Insights from Recent Reforms in Migration Policy”. *South European Society and Politics* 21, sayı 1 (2016): 105–18. doi:10.1080/13608746.2016.1152653.
- Cebeci, Münevver. “European Foreign Policy Research Reconsidered: Constructing an ‘Ideal Power Europe’ through Theory?” *Millennium - Journal of*

- International Studies* 40, sayı 3 (2012): 563–83.
doi:10.1177/0305829812442235.
- Coleman, Nils. *European Readmission Policy : Third Country Interests and Refugee Rights*. Leiden: Brill, 2009.
- Dışişleri Bakanlığı. “Vatandaşlarımızın Schengen Alanına Vizesiz Seyahati, Geri Kabul Anlaşması ve Göç Eylem Planı / T.C. Dışişleri Bakanlığı”. Erişim 14 Nisan 2016. <http://www.mfa.gov.tr/soru-cevap.tr.mfa>.
- Diez, Thomas. “Normative power as hegemony”. *Cooperation and Conflict* 48, sayı 2 (2013): 194–210. doi:10.1177/0010836713485387.
- Diez, Thomas, ve Ian Manners. “Reflecting on normative-power Europe”. *Power in world politics* içinde, editör Felix Berenskoetter; ve Michael J. Williams, 173–88. New York: Routledge, 2007.
- Eisele, Katharina. *The external dimension of the EU’s migration policy : different legal positions of third-country nationals in the EU : a comparative perspective*, Lieden: Brill, 2014.
- Forsberg, Tuomas. “Normative Power Europe, Once Again: A Conceptual Analysis of an Ideal Type*”. *JCMS: Journal of Common Market Studies* 49, sayı 6 (2011): 1183–1204. doi:10.1111/j.1468-5965.2011.02194.x.
- Göçmen, İlke. “Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki Geri Kabul Anlaşmasının Hukuki Yönden Analizi”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 13, sayı 2 (2014): 21–86.
- Güleç, Cansu. “Avrupa Birliği’nin Göç Politikaları ve Türkiye’ye Yansımaları”. *Tesam Akademi Dergisi* 2, sayı 2 (2015): 81–100.
- Hyde-Price, Adrian. “‘Normative’ power Europe : a realist critique”. *Journal of European Public Policy* 13, sayı 2 (2006): 37–41. doi:10.1080/13501760500451634.
- İnsan Hakları İzleme Örgütü. “Managing Migration Means Potential EU Complicity in Neighboring States’ Abuse of Migrants and Refugees”. C. 2, 2006. <https://www.hrw.org/legacy/background/eca/eu1006/eu1006web.pdf>.
- Laïdi, Zaki. *EU foreign policy in a globalized world : normative power and social preferences*. London; New York: Routledge, 2008.
- . *Norms over force the enigma of European power*. New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- Lenz, Tobias. “EU normative power and regionalism: Ideational diffusion and its limits”. *Cooperation and Conflict* 48, sayı 2 (2013): 211–28. doi:10.1177/0010836713485539.
- Manners, Ian. “Assessing the decennial, reassessing the global: Understanding European Union normative power in global politics”. *Cooperation and Conflict* 48, sayı 2 (2013): 304–29. doi:10.1177/0010836713485389.
- . “Normative Ethics of the European Union”. *International Affairs* 84, sayı 1 (2008): 45–60.
- . “Normative power Europe reconsidered: beyond the crossroads”. *Journal of European Public Policy* 13, sayı 2 (2006): 182–99. doi:10.1080/13501760500451600.
- . “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?” *JCMS: Journal of*

- Common Market Studies* 40, sayı 2 (2002): 235–58. doi:10.1111/1468-5965.00353.
- . “The Normative Power of the European Union in a Globalised World”. *EU foreign policy in a globalized world: normative power and social preferences* içinde, editör Z. Laidi, 21–37. New York: Routledge, 2008.
- Mauil, Hanns W. “Germany and Japan: The New Civilian Powers”. *Foreign Affairs* 69, sayı 5 (01 Ocak 1990): 91. doi:10.2307/20044603.
- McCormick, John. *The European superpower*. Basingstoke Hampshire ; New York : Palgrave Macmillan, 2007.
- Meijers Komisyonu. “Note on an EU list of safe countries of origin”, 2015. http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/2_eu_safe_countries_of_origin_en.pdf.
- Merlingen, Micheal. “Everything Is Dangerous: A Critique of ‘Normative Power Europe’”. *Security Dialogue* 38, sayı 4 (2007): 435–53. doi:10.1177/0967010607084995.
- Migregroup. “Le Parlement européen doit dire NON à l’accord de réadmission UE-Pakistan !”, 2010, 1–10.
- Monnet, Jean. “A Ferment of Change”. *Journal of Common Market Studies* 1, sayı 3 (Mart 1963): 203–11. doi:10.1111/j.1468-5965.1963.tb01060.x.
- Moravcsik, Andrew. “Europe: The quiet superpower”. *French Politics* 7, sayı 3–4 (2009): 403–22. doi:10.1057/fp.2009.29.
- Noll, Gregor. “Readmission Agreements Concluded by the EU”. Gent University, 2005.
- ORSAM. “Küresel Göç Ve Avrupa Birliği İle Türkiye’nin Göç Politikalarının Gelişimi”, 2008.
- Özcan, Mehmet. *Avrupa Birliği sığınma hukuku : ortak bir sığınma hukukunun ortaya çıkışı*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2005.
- Papadopoulos, Apostolos. “Human Security in the Balkans”. *Migration Letters* 4, sayı 2 (2007): 95–102.
- Parker, O., ve B. Rosamond. “‘Normative power Europe’ meets economic liberalism: Complicating cosmopolitanism inside/outside the EU”. *Cooperation and Conflict* 48, sayı 2 (2013): 229–46. doi:10.1177/0010836713485388.
- Persson, Malin. “Asylum - not an EU problem?” Yayınlanmamış Tez. Malmö Üniversitesi, İsveç, 2011. [http://dspace.mah.se/bitstream/handle/2043/12546/Asylum - not an EU problem?.pdf?sequence=2](http://dspace.mah.se/bitstream/handle/2043/12546/Asylum%20-%20not%20an%20EU%20problem?.pdf?sequence=2).
- Rijpma, Jorrit J, ve Marise Cremona. “The Extra-Territorialisation of EU Migration Policies and the Rule of Law”. *EUI Working Papers* 1 (2007): 1–29.
- Sjursen, Helene. “The EU as a ‘normative’ power: how can this be?” *Journal of European Public Policy* 13, sayı 2 (2006): 235–51. doi:10.1080/13501760500451667.
- Smith, Karen E. “The end of civilian rower EU: A welcome demise or cause for concern?” *The International Spectator* 35, sayı 2 (2000): 11–28. doi:10.1080/03932720008458123.

- Stavridis, Stelios. “‘Militarising’ the EU: The concept of civilian power Europe revisited”. *The International Spectator* 36, sayı 4 (2001): 43–50. doi:10.1080/03932720108456945.
- Tilley, Ryan. “Normative Power Europe and Human Rights: A Critical Analysis”. *POLIS* 7, sayı 7 (2012): 450–94.
- Tocci, Nathalie. “Profiling normative foreign policy : the European Union and its global partners”. *Who is a normative foreign policy actor? : the European Union and its global partners* içinde, editör Nathalie Tocci. Brussels: CEPS, 2007.
- . “The European Union as a Normative Foreign Policy Actor”. *Who is a normative foreign policy actor? : the European Union and its global partners* içinde, editör Nathalie Tocci. Brussels: CEPS, 2008.
- Uluslararası Af Örgütü. “‘ PUT DEEDS BEFORE WORDS ’ DELIVER HUMAN RIGHTS FOR UKRAINE”, 2010. https://amnesty.org.tr/uploads/Docs/1582-ukraine_report.pdf.
- . “EU Turkey Summit: EU and Turkish leaders deal death blow to the right to seek asylum | Amnesty International”, 2016. <https://www.amnesty.org/en/press-releases/2016/03/eu-turkey-summit-reaction/>.
- . “Pakistan report”. Erişim 30 Aralık 2015. <https://www.amnesty.org/en/countries/asia-and-the-pacific/pakistan/report-pakistan/>.
- Uluslararası Göç Örgütü. *Uluslararası Göç Hukuku: Göç Terimleri Sözlüğü*. Editör Bülent Çiçekli. Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü, 2009.
- Whitman, Richard G. “The neo-normative turn in theorising the EU’s international presence”. *Cooperation and Conflict* 48, sayı 2 (2013): 171–93. doi:10.1177/0010836713485538.
- Yılmaz, Buğra. “The Readmission Agreement between the EU and Turkey”. Yayınlanmamış Tez. Uppsala Üniversitesi, İsveç, 2014. <http://www.diva-portal.se/smash/get/diva2:722210/FULLTEXT01.pdf>